

NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN

174429-C

Neu-

Österreichische Nationalbibliothek

+Z228338007

A
MAGYAR SZABADSÁGHARC

ELŐJÁTÉKA 1848-dik ÉVBEN.

IRTA

MÉSZÁROS KÁROLY

mint a nemzeti kormány által megbizott történetjegyző.

EGYVÁRT

NYOMATOTT JÄGER KÄROLY BETÜIVEL:

1862.

I.

Földerülvén az 1848-dik eseményteljes év, Európa nemzetei szokatlan tüneményekre virradtak. — Azon két főirányt, melyek eddigelé a politikai élet mozgalmait különösen vallási s nemzetiségi forrongásokra osztották, új meteorok váltották föl. Franciaországot a socialis köztársasági törekvések s eszmék láza lepte meg; Németthonban a parlamentális élet ösztöne megifjult erővel támadt föl a régi viszonyok ellen; Olaszországban a szabadság s nemzeti függetlenség harca, mely még a mult évben indult meg, általánosb, erősb és határozottabb lön.

Magyarhon népei ez alatt teljes nyugalomban nézték a történetek e soknemű játékát, s tekintetöket leginkább az országgyűlés működéseire fordíták, mely épen akkor Pozsonyban az ország reformügyeinek legfontosabb kérdéseivel foglalkozott. Az országgyűlés, tekintve a haza roppant elmaradását, politikai s társadalmi szükségzeit, az európai szabad eszméket karolta föl, s különösen azon igyekezett, hogy annak elnyomott, megszakgatott s ellentételes politikai életét korszerűbb alakba öntse, regenerálja.

Magyarország nemzeti közléte, t. i. még akkor is a legmostohább viszonyok sulya alatt nyögött; semmi társadalmi családiassággal nem bírt. Az aristocrácia, papság, s maga az adózó nép milliója, melyekből a nemzet állt, mérhetetlen távolságban álltanak egymástól, s köztök a jogban, érdekekben és polgári viszonyokban semmi egyesítő kapocs. A népben mindenütt tespedés, eszmeszegénység, crettinismus s borzasztó sötétség, hol homályos vágyai nem találnak célt, s értelmi elhagyatottságában nem ismerényomorult állapotát. Csupán a megyeélet volt még, hol némi alkotmányos mozgékonyosság mutatkozott; hanem

itt is minden jog áldásait 500,000 kiváltságos élvezte 14 millió adózó ellenében. A mennyiben itt a kis nemesség a magasb aristocráciával jogegyenlőséget gyakorolt, a megyék democraticus szint viseltek ugyan; de a nemzet nagy családjára nézve nem volt egyéb egy keskeny fellegetvártnál, melyben a nép egyeteme helyt nem foglalhatott, s helyt foglalnia szabad nem vala. Országgyűlési képviselőket, valamint megyei tisztviselőket is kizárólag a nemesség választott; de azért ezeket a néppel fizettette; a közterhek viselését s közmunkákat szinté a nemesség határozta meg, de maga benne részt nem vett, s annak teljesítése egyedül a népet nyomta. Hivatalt s földet birni csaknem kizárólag a nemesség joga volt. Ellenben a nép, sem a rávetett adó meghatározásában, sem bírái s tisztviselői választásában részt nem vehetett, sőt e mellett a nemességnek még azon kötelességében is osztakozott, miszerint a hazának fegyveres szolgálatot tegyen. S jóllehet hogy az ország egész politikai élete a megyei rendszerre vala szorítva, annak szerkezete minden korszerűbb haladásnak útjában állott. Ellenkezett a törvényhozás céljaival; mert követői által csak egy kiváltságos osztálynak érdekeit képviselte; e mellett az utasítási rendszer a törvényhozási jogkört annyira megszorította, hogy a miatt a közintézményekben minden egység, a törvényekben szilárdság s következetesség általában hiányzott. Ezen kívül a megyékben gyakorlott önkény s szabadoság a közigazgatásban is elölt minden rendet; a polgári viszonyokban pedig minden egyéni szabadságot. Nem kevesebb hiányokban szenvedett Magyarországon a városok szerkezete. Magyarhonban a városok lakosságát többnyire német gyarmatok képezék,

melyek még a kereszténység első terjedése alkalmával hozattak az országba. Ezen városok polgári intézményei mindenben hasonlítanak Németország városainak szerkezetéhez; s eddigelé a városi polgárok közt, még a nyelv s nevelés is tulnyomólag német vala. Nyelvét, szokásait ezen idegen elem századok után sem vala hajlandó levetkezni, bárha érdekei s az ország iránti hála tekintetéből kötelessége lett volna a magyar elemmel egybeolvadnia. A mily hiányos vala ezen városok szerkezete, oty elavult, s ellentételes szellemű azok közigazgatási rendszere. A városi hatóságot t. i. a tanács gyakorlá függetlenül s kizárólag, melynek tagjait néhány választó polgár s maga a tisztviselőség választotta. Természetes, hogy ennek a burocraciái önkény s a családuralkodás gyűlöletes támasztékává kelle fajnia. A városok képviselőit továbbá csupán maguk a tanácsbeliek választották mind megyei mind országgyűlési gyűlésekre, miért is természetesen csak saját — nem pedig a lakosság érdekeit képviselték. A városok ezen rendszere s a megyék ismeretes autonómiájából származott az ország közigazgatási rendszere. Ennél fogva Magyarhonban minden közigazgatással megbízott testület egyszerűs mind birói hatáskörrel is föl vala ruházva, s a főkormányzóságtól vagyis kancellariától le a városi tanácsig, e két hatósági kör egymástól elválasztva nem vala. Köztük semmi egység nem lévén, az előforduló tömérdek hiányokat részint a kormány maga, részint a törvényhatóságok egymással többnyire a legnagyobb ellentétben gyakorolták. A kormány részéről kancellaria, helytartótanács, udvari kincstár, és hadi tanács; — az ország részéről ötvenkét megye, néhány szabad kiváltságos kerület, negyvenhét kir. város önállólag mindenik saját, — és többnyire változó elvei szerint kormányzott — felelősségnélkül. A törvényhozó testület két táblából állván, mint-hogy joggyakorlata mindkét táblának legrégibb idők óta szokáson alapult, egymást paralyzálták, s zibbasztólag hatottak minden előhaladási kérdésekre. A községi élet, főképp házi ügyekre nézve, a helységek tisztviselői által vezéreltettek; jogviszonyokban pedig az uri szék s megyei hatóságok által.

A vallási türelem, különösen a zsidók

irányában már meglehetősen kezdett honosodni, kivéven némely városokat. A vegyes házasságok ügyében követelt reversálisok miatt támadt nyugtalanságok, csillapodni kezdettek, ha bár e részben némely papok továbbá sem szüntek meg zavarni a polgárok nyugalma. Nem egy pap ugyanis többi előjogai közt, törvényes igényt formált t. i. magának arra, hogy a vegyes házasságból született gyermekre nézve azt kívánja, miszerint azok szükségkép kath. hitben neveltesenek. Az emberiség jobb szelleme elnémitá végre ezen papokat. A kath. egyház többös régi jogelőnyei, igen sajátos állásba hozta Magyarhonban az egyháznak állását. Politikai joggal, s biztos kényelmes állással csak pápista pap birt. Tömérdek vagyona s kiváltságainak korlátlan birtoklásában örökre megakarván maradni, természetesen, hogy mindenben a társadalmi stabilizmus frigyessévé szövetkezett, s gátolta mind azon mozgalmakat melyek a haza átalakulási törekvéseivel előállottak. A mint pedig a politikában szerepelt, hasonlóan cselekvék a nevelés ügyében, mit csaknem kizárólag kezelt, felsőbb és alsóbb iskolákban egyformán. Közös tanintézetek helyett elkülönítést, szakrendszer helyett osztályszerű tanmódot erőszakolt, hogy a katholikus ősi erkölcsöket annál inkább megörökítse. Hazafiságának, tudományának, valamint politikai képzettségének súlyát is vonakodván a politikai mérlegbe vetni, ez által egy sajátos elszigeteltség hálójába fonódott, mely miatt döntő befolyást nem fejthetett ki.

A különféle népiségek, melyekből Magyarország lakossága állt, ellenséges indulattal álltak egymással szembe. Mindenik népfaj különszakadási önállósági eszmével foglalkozott. S minthogy régi történetjogok s az alkotmány szelleménél fogva a magyar elem mindenik felett túlsúlyu befolyást gyakorolt, valamennyinek érzelme ez ellen fordult. A horvát gyűlölte a magyart, mert a magyar nyelv diplomatikai állása által háttérbe szorulva látta lenni saját nemzetiségét. ezenkívül a magyar álladalom mellett külön sajátos kormány általi közigazgatást is igényelt; — a szerb hasonlóan gyűlölte a magyart; mert ennek mindinkább szikárduló nemzeti-

sége s politikai élete mellett, szükségkép fogyni kellett azon reményének, mely szerint mint II. Leopold alatt, tulajdon kancelláriája által igazgattatva, egy külön vajdaságot, vagyis egy második Szerbiát képezhessen Magyarországon. A tótok büszkén tekintve a muszka birodalom óriási nagyságát, szívökben a szláv rokonokkal egyesülésért epedtek, s lelköket egy ujonnan alkotandó Panszlavia eszméje hevíté. Az oláhok különösen Erdélyben, a polgári viszonyok nyomásánál fogva, mit a statusintézmények természeténél fogva közvetlenül az uralkodó magyar elem által éreztek leginkább, féltékeny gyanura ébredtek különösen nemzetiségök miatt. Elszakadásról, vajdaságról, s Romániáról álmodoztak hasonlólag. A szász nép — főképp Erdélyben — ha bár idegen ültetvény is e földön, nyelve, s kiváltságainak túlféltékenységből, kancsal szemekkel nézte a magyar elem emelkedését, gyűlölte annak újabb intézményeit, s eredeténél fogva, még több századok után is, inkább a német nemzet családjához számítá magát, sem mint oly elemnek mely a magyar földön nem más, mint a közállományi test egyik pártányi izecskéje.

A népiségek mind ezen célban s szellemen egymástól fölötte különböző törekvésein csupán egyben, a magyar nemzeti szellem s alkotmányos fejlődés gátlásában egyesültek. Különben valamint politikai érdekeik, úgy szokásaik, életmódjuk, közoktatási s egyházi viszonyaik, szóval összes társadalmi reformjaikra nézve saját, különvált irányzatot követtek. Még maguk a rácok s oláhok mozgalmában sem találhatni az egység alapját, ha bár ezek közt az elszakadási végecélné nézve legtöbb eszmerokonság volt. Az oláh nép különösen Magyarhonban, korunk előhaladási törekvéseinek igényeihez alkalmazott ösztönből, a rácoktól elválás elvét, minden egyházi s köznevelési kormányzás tekintetében határozottan sürgették, s miután az ezen időben kifejtett körülmények tisztán bizonyították, hogy a szerbek működése az állodalom egységének megdöntésére céloz, s az ezen működés eszközévé vált Rajaossics karlovi-ci érsek is; — annak kormánya alatt állni nem akartak. Az oláhoknál még más körülmények is igazolák ez elválás célszerűségét:

Van t. i. a rácoknak egy nemzeti pénzalapjuk, mit leginkább a papok kezelnek, s a minnek gyarapítására a $\frac{1}{4}$ -ad részt tevő oláhok syndoxialis, vagyis egyhittűek adója fejében legtöbbet adományoztak, bárha legkevesebb hasznát vették is. Ennél fogva a szerb pap-ságnak hatalmában állott a népet italokkal s más nemtelen eszközökkel elcsábítani, mit ez különösen az oláhok megrácosításában gyakorolt a nélkül, hogy a gazdag pénzalapból valamit azok érdekeire áldozott volna. Míg ezen vágyak mint kegyes ohajtások mutatkoztak, a román nép részéről reactionalis hajlamokat többen nem a magyar nemzet törekvései s reformjai ellen tanusítottak, sőt bajaik orvoslása végett, a magyar kormány s országgyűlésekhez a legőszintébb bizodalommal folyamodtak több ízben. A román nép azon stadiumban volt még ekkor, a midőn lelkében az elszakadás csak mint vágy, édes remény élt, s mely oszme főképp Magyarországon az alsóbb osztályoknál el sem terjedett, ki sem fejlett vala. Szóval ez időben az oláh faj még senkié nem vala, s csupán a kormányok bölcsességétől függött, hogy a magyar nemzetiség, vagy az osztrák politika szövetségessévé vállják.

Sokkal határozottabb irányban mozgott Horvátország s az alvidéki rácág. Amott több évek óta forrván az ellenszenv Magyarország ellen, számos politikai összeütközésekre szolgáltatott alkalmat a magyar közjogi s Horvátország municipalis érdekeiben, mi a kedélyeket mindinkább ingerlé, s a két nép testvéries indulatát egymás ellen folyvást hűtögeté. A szerbek vagyis alvidéki rácok bizva azon reményben, hogy mint többször az osztrák császárok ígérék — vajdaságuk sikerülend, — hasonlólag hosszabidők óta késztgeték a nép kedélyét arra, miszerint ha másképp nem, oéljokat fegyveres erővel is támogatassák: — fanaticus buzgósággal késztülgettek egy oly felyleményű mozgalomra, miről kezdetben maguk sem álmodtak. Az ország egy nagyszerű vulkán volt, melynek külseje nyugalmat mutatott; de melynek bel-sejében mindinkább sokasodtak a leggyulákonyabb anyagok.

II.

Európa láthatára mindinkább sötétedett. A békés előkészület számos évei, tudomány, irodalom, művészet, közlekedés, egyesületi mozgalmak s különféle kísérletek által annyira kifejlődék a népek önszmelete, hogy azok mintegy ösztönszerűleg követtek bizonyos irányt, mely aztán azokat az eszmék csöndes menetű forradalmából, a merény és erőszak forradalmába sodorta.

Az ezen ösztönből származott törekvéseket egy csudálatosnak látszó, de mégis természetes véletlenség hozta összhangzásba. — Csudálatosnak látszó — minthogy Európa számos, sőt oly népei is mozogni kezdettek, kik egy — a régibb viszonyok ellen szervezett merész fölkelésnek semmi különös jelenségeit nem adták; — de mégis természetes, minthogy mindenütt a szenvedő, elkinzott népek közös jogesatájának alattomosan szitogatott tüzét lobbantá föl, melynek lángja gyorsan terjedt és dúlt. A közös harc e tüzét: az eszmék ápolák.

Magyarországban elszigetelt állapotunk, sulyos politikai viszonyainknál fogva, melyek a közszellem fejlődését minden oldalról megkötve tartották, azt hívők ekkor is, hogy itt az eszmék hatása sokkal gyöngébbsem hogy fergeteget támasztani elég képes volna.

Nem csoda; nekünk az idegen művelt népekkel csak egy, korlátolt érintkezésünk volt. A balsors oly kárpitot vont a nagy művelt világ, és államéletünk közt, hogy a külföld mozgalmait, esz méit, eseményeit épen nem láthatók. Most azonban amaz egyetemes vihar, mely Európa több pontjain keletkezett, megszakgatá azon kárpitot is, s kissé szerte tekinthetünk.

Szemeink előtt Olaszhon virányos völgyei tűnnek föl. Az új év (1848.) meglepő látványokat hoz. Január 27-én Siciliában és Nápolyban zendülés tör ki, s a nép lehányja régi rabsága láncait. Pár napra a király alkotmányt ajándékoz népének. Róma, mely még a múlt évben megmozdult, folyvást há-

borog. IX. Pius reformjaival nincs megelégedve. S azon ismeretes irányu küzdelem, mely mintegy negyed századdal ez előtt titokban fejlődött, megifjult erővel indult meg. A pápa szűk körre szorított újításai nem bírják ellensúlyozni. Ő csak kettőt akart: föntartani a pápai teljes hatalmat, s kiirtani az igazgatási visszaéléseket. A nép pedig egyik kezében a szabadság zászlajával, másikkal az olasz egység és hazafiság jogaival a valódi újjászületés ünnepét kiáltja ki, történiék bár véres áldomással. Szózata fölírzza Toscanát is, s Turin szinte megmozdul, s magát az olasz függetlenség első paizsaul veti föl. Erre Sicilia erőszakkal szakad el Nápolytól, s függetlenségét új alkotmány által biztosítja. — Párma, Piacenza és Modena, Ausztria ellen kelnek tusára. Lombardiában egy rettenetes s erélyes mozgalom ápoltatik, mi az ausztriától elszakadásra van irányozva. Azonban Ausztria már február elején roppant hadseregekkel lepi el a tartományt s gróf Radeckzy tábori marchalt küldi a lüzongó tartomány megzabolázására. Milanóban és Velencében ugyan e hó 19—20-ka körül komoly összeütközés történik a nép és katonaság között. Paviában és Bergamóban hasonló jelenetek fordulnak elő. A pápa ekkor célszerűnek találja jeles férfiakból álló bizottságot nevezni ki, mely a főálló intézmények további kifejtésére javallatokat készítsen. A népek mozgalmá újabban terjedez; Párizs a világforradalmak tüzpontja február 21—24-én rendkívüli forrongásban van. A szabadelvű párt fenyegető állásba teszi magát Lajos Fülöp trónja s demoralizáló kormánya ellen. A nép zúgolódni kezd; de a kormány fegyverrel akarja elnémítani. A nép hasonlólag fegyvert ragad, védi magát — és győz. A tuillériákat elpusztítja, királyát miniszteriumával együtt elűzi, kikiáltja a köztársaságot, s az ország közsorsát egy ideiglenes kormány kezébe teszi le. A kormány lelke Lamartine s Ledru-Rollin. Az új köztársaság születésénél három szót mond

ki, hogy indulatát kifejezze, s e három szó: szabadság, egyenlőség, testvériség, melynek diadalát a torlaszok tetején üli meg.

Mig a francia köztársaság e három szó paizsa alatt munkálkodik önléte szilárdításában, Bécsben Metternich despotismusát is megrendíti a népek vereső mozgalma. Az alsó ausztriai rendek t. i. közgyűlést tűztek március 13-ára, hogy egy a trónhoz, korszerű reformok iránt intézendő kéremény iránt tanácskozzanak. Ezen lépés már több napok előtt igen nagy mozgásba hozta a kedélyeket. Március 13—14-én a tanuló fiatalság, s a lakosok roppant csoportokban tódultak a kormány- s fejedelmi palota falai alá. A kormány fegyveres erővel akarja lecsilapítani a sokaságot, de nem boldogul, s a nép még bősültebb lesz. Metternich elűzetik, s V. Ferdinánd császár felelős miniszteriummal engeszteli ki alattvalóit. A birodalom átalakítása megkezdetik.

Ez alatt Olaszthonban, Lombardia, s Magyarországban, a mozgalmak árja szinte emelkedik. Március 14-kén a pápa alkotmányt nyújt a népeknek. Az alkudozások Sicília, s Nápoly közt bevégeztetnek, s Sicília az 1812-diki alkotmány alapján külön parlamentet nyer. Magyarországon még semmi vész, de mindenütt élénk forrongás, vágy, és buzgó remény újabb fejlemények után. Ugy állván Európa közéletétől mint egy nagy tó távol partjai, a messziről jött habgyűrűzet csak gyöngén érintette hazánk virányait; de azért még is csak érintette, s mint a következő nagyszerű események mutatják, — kiszámíthatatlan hatással.

A ki a külföld ez időbeli eseményeit, s Magyarország közéletét figyelembe veszi, azon természeti nagy igazság hatását lehetlen föl nem ismernie; mikép a népek történeteiben előforduló okok s körülmények, szintoly mathematicai bizonyossággal hatnak viszonyok, idők s mozgalmak előidézésére, mint akármely physikai momentum, mely a dolgok következményeit, mintegy előre meghatározza.

Magyarország is, ama világmozgalmak hatása által mely trónokat forgatott föl, s új alakba önté a nemzetek politikai térképeit, távolabbról s lassudabban bár, szintén fá-

tumszerűleg közeledett azon szerephez, melyet a jelen európai drámában végig játszania kellett. A nép, mint egy varázs veszősö illetésére serkent föl az események játékára s csakhamar ezen meggyőződést nyeré, hogy politikai törekvéseinek az Európát átalakító mozgalmakkal teljesen azonosulnia szükség, hogy az absolutismus jogtapadó hatalma alatt végkép el ne enyészszék. Az országgyűlés életére mintegy átvillanyozva, hasonlóan gyorsabban lüktetett. A felső, és alsó tábla közti túlfeszült ingerlékenység csakhamar lohadni kezdett, s a reformkérdésekben teljes megállapodás, s irányegység fejlett ki. Az arisztocrácia látván az idők fenyegető járását, önként mondott le kiváltságairól, s a papság nem csak beléegyezett az első tábla indítványába, sőt maga indítványozta előjogainak megszüntetését. Az ár minden oldalról anynyira dagadott, hogy a nemzet hajója immár önként lengést nyere. Csak kormányos hiányzott. S kilehetett volna ez más, mint Kossuth Lajos, a magyar nép lángeszű bálványa, az országgyűlés ékes szavu Mirabeauja? Ő kormányos s vezér lön, természetes lángeszű, szónoklati ereje, roppant tudománya, s a viszonyok hatalmánál fogva. Azért mindennek, mi az ország szerves átalakulására e hongyúlésen történt, indítója, megtestesítője, csaknem kizárólag ő vala. A kedélyek lelkesítése, egyesítése, sőt megrémítésére is ő hatott leginkább. A nép rokonszenvét, a fiatalság szeretetét, a honatyák bizalmát ő birta legteljesebben. A mi csak ekkor, vagy később is történt, az mind Kossuth műve volt. Életadója, ébresztője, lelke ő vala mindennek. Az ő közremunkálása által hozattak az alábbi következő törvények, melyek Magyarországot, — ha megszilárdulhatának, bizonyosan teljesen ujja is szülemlették volna. Ezen törvények egy örökké nevezetes válasz-felirat alapján készültek, mely már márc. 3-án fogalmaztatott s Kossuth erélyes sürgetésének következtében a trónhoz azonnal felterjesztett.

Mig az országgyűlés legnagyobb buzgalommal foglalkozott a reformkérdések formulázásával; mig külfönte feliratok váltattak a két tábla, az országgyűlés és a trón között: Pozsonyban és Pesten rendkívüli forron-

gás fejlődött ki a nép között. A fiatalság indította meg mind két helyen e mozgalmat, s vele csakhamar egybeforrt a közpolgárság. Március 10-től kezdve Pozsonyban vége hossza nem volt a népgyűléseknek. Szabad ég alatt, nyilvánosan tárgyaltattak a hozandó törvények. Az országgyűlési teremek fuladásig megteltek mindenkor, s a hallgatóság helyeslés és zugás által vezeté a tanácskozások irányát. Nemzetőrség alakult önként s előlegesen is elvállalta a rendfentartásának kötelességét, mielőtt még törvény hozatott volna reá. Pesten a szabad elvű párt egyik organuma az „ellenzéki kör“ t. i. élénk mozgásba hozta a városi lakosságot egy tervezett nagy nép-lakoma eszméjével. A lakoma tartását, mely szintén az ország haladásának elősegítésére volt célozva, — megelőzte a bécsi események híre, s a „kör“ márc. 15-én egy nagy gyűlést tartott, hol a fővárosi lakosság nevében egy 12 pontu kéremény szerkesztették az országgyűléshez. A fiatalság lefoglalván a sajtót, buzdító dalokat nyomtatott censura nélkül, s így tényleg szétöré a szellem e gyűlöletes bilincseit. Népgyűlések tartattak, s a tizenkét pontu kéremény felvitelére Pozsonyba küldöttség neveztetett ki. Debrecen, Nyíregyháza, Fejérvár a pesti mozgalomhoz csatlakoztak, s reformokra buzdíták a hongyűlést. Buzdításra nem vala szükség; mert ekkor Kossuth uralkodó szelleme kivitte, hogy Magyarország független felelős ministeriumot nyert; az országgyűlés s fejdelem beleegyezéssel keresztülvitte azt is, hogy a következő törvények alkottassanak: 1) A királynak távollétében a nádor, s kir. helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, s a birodalom kapcsolatának épsége mellett, a végrehajtó hatalmat, a törvény s alkotmány ősvényén, teljes hatalommal gyakorlandja; más részről pedig a király, s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat csak a törvény értelmében, a független magyar felelős ministerium által gyakorolandják oly módon: hogy bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik s kinevezéseik érvényeseknek csak ugy tekintessenek, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által aláíratnak. 2) A tör-

vényhozás évenként Pesten tartandó ülésekkel tiszta népképviselet alapjára fektetett, s az országgyűlési népképviselők választásának jogában, melylyel annak előtte csak a kiváltságosak részesültek, minden polgár egyenlően részesíttessék. 3) Az aristocracia által eddig kizárólag gyakorolt megyei közigazgatásban az országnak minden rendű lakosai részesüljenek. Köztanácskozási nyelvül a kapcsolt részekben az ottani lakosok anyanyelve használtassék. 4) A sajtószabadság visszaállíttassék. 5) Minden törvényesen bevett vallásfelekezet közt tökéletes viszonyosság, s egyenlőség uralkodjék. 6) Az urbéri viszonyok, papi tized, s uri törvényhatóságok azonnal megszűnjenek. 7) A közterheket vagyis adót mindenki egyenlően viselje. 8) Magyarhon és Erdély törvényesen egyesíttessék. A jelen törvényhozás tárgyait képezték még ezen kívül: az urbér és az azt pótló szerződések alapján tartozott fizetések megszüntetése; a legelő elkülönzés, összesítés és faizás; az eddigi földesuri hatóság által intézett ügyek újabb rendezése; a papi tized megszüntetése; a hitelintézet fölállítása; az ősiség eltörlése; a megyei hatóságok ideiglenes szervezése; a megyei választások szabályozása; a sajtószabadság biztosítása; a magyar egyetem; a vallásszabadság s egyenlőség; a nemzeti színek és az ország cimere; a nemzeti őrség; a szab. kir. városok ideiglenes rendezése; a községi választások; a jász-kun s hajdu-kerület rendezése; a fiumei s buccari tengerkereskedési kerület; a nádori méltósághoz kötött hivatalok; a közhivatalnokok s birói elmozdíthatatlanság; a közlekedési tárgyak iránti teendők; s a színházak.

Ezek azon törvények, melyek egy felől az absolut hatalmát Magyarországnak lehetlenné tévők, melyek anyagi és erkölcsi jótéményei a nép legalsóbb rétegeig elhatottak, melyek az annyifelé elszakgatott érdekeket az egyenlőségbe összefűzték, s így a nemzet életében nélkülözött egységet teremtettek, s a testvériség általános örömét idézték elő az egész honban. E nemzeti ujjaszületés örömeiben osztaokoztak azon vidékek is, melyek később a reactio ármánykodásai által a lázadás és pártütések színhelyeivé váltak. Ujvi-

dék, Pancsova, Zimony, s a határvidék több részei, valamint a szlavóniai megyék csatlakozásukat s örömeiket jelenték ki e nagyszerű változásokon.

Alattomban azonban mindinkább forrt a vulcanicus elem, melynek iszonyu kitörése később az egész országot lángba borította.

III.

A legközelebbi események, mint mondók, hasonlítanak egy viharos vulcani kitöréshez, mely megrendíti a földet s megvasítja azt. kezdetben hamut, iszapot s mindenféle salakot hozván magával, hogy megtisztítsa az utat, melyen az élet forrása fölfakad. De ezen események Európa politikai újjaszületésének nagyszerű drámájában csak az első felvonásig fejlődtek. Nyugpercre vala szüksége az időnek, hogy megszülje a visszahatást és történeteket, melyeknek fejleményében a rémület és veszély óráiban tett ígéreteknek a népek által végkép el kelle fogadtatni s meglatoltatni. Ámde ezen nyugperc nem sokáig tartott. A régi viszonyok bálványzói s a szabad intézmények barátainak emez ideiglenes szövetsége csakhamar bomladozni kezdett, mielőtt a forradalom eredményei rendes alakot vehettek volna föl. A szabadelvű reformok ellenségei nem tűrhették az új intézmények rendkívüli fényét. Május 15-én mintegy titkos kéz hatalma által egysítve, Európa különböző fővárosaiban újabb viharok támadtak a hozott törvények letéteményesei és az új rend hivatalos védői ellen. Párizsban a gyűlésterembe berontott a pórnép s vakmerő kísérletet tén a nemzet képviselőit feloszlatni, s új ideiglenes kormányt kiáltani ki. Berlinben iszonyu népdemonstratio ment véghez a trónörökös ellen. Bécsből a császári család, mely az ígért engedmények megadásával mindedig késlekedett, az Aula vagy is tanuló ifjúság zavargásai miatt kénytelen volt eltávozni. Nápolyban a király nem akarván fölállítani az egyetlen népelmű kamarát, újonnan megrohanatott. Természetes, hogy ezen lázongások okai egészen különböznek azon viszonyoktól, melyek Magyarországon ellenforradalmat támasztottak. Amott legelőször is s többnyire azok léptek föl, kik az egyetemes társadalmi viszonyok átalakítását — nem

palliativ orvosszerek, vagy könnyen fölosztható alapokra kívánták fektetni; — hanem biztos, maradandó viszonyokra habár vérrel is. Magyarországon ellenben a nemzetiségek felingertült szenvedélye kezdte meg szőni a reactio hálóját, hogy az új rendszer valóságos életbeléptetését megakadályozza. Horvátország nyílt lázadásban tört ki, mi csakhamar az ország aldunai vidékén is, különösen a határszélokon nagyobb tömegekben lakó szerbek és rácok közt pártütési merényleteket idézett elő. A rác lázadás feje Rajaicsics József karlovici érsek, — a horvát mozgalmak vezére b. Jellachich József ezredes vala, ki még mielőtt az első felelős magyar ministerium átvette az ország kormánylatát, a bécsi cabinet által neveztetett ki a horvátok bánjává. Az elámított nép bujtoogatói mitsem gondolván azzal, hogy üszköt vetve az ellenséges elemek gyűlölete s tudatlanságába, az egész közös hont lángba borítandják, egyedül arra törekvének, hogy lemészárolják a magyar nemzet történeti életét, melyben annyi dicső századok öszültenek meg. A lázítók nyíltan s alattomban nagy buzgalommal és sikerrel folytatták munkájukat. Az aldunai vidékek rác lakossága, s számos elégedetlen s nagyraugyó zavargók közremunkálása, bő anyagot adott erre; az itteni politikai viszonyok mostohasága pedig elég igazságos színezetben tünteték föl a merész kezdemény alapját. Azon ígéretek ugyanis, melyekkel a Leopoldok egykor kecsegteték a rácokat, még mindedig teljesítetlenek valának. Számos országgyűlésen s küldöttségek által hiába sürgették őket régi sebeik orvoslását; a régibb kormányok csak akkor biztatták őket némi reménnyel, midőn a magyar szabadelvű párt ellensúlyozására a rác nép retinens közrehatására volt szükségük. Midőn azonban tapasztalák hogy ez többé nem félelmes, s a zajló ocean

lecsendestült, mindig azon sovány biztatást nyerték, hogy csak várjanak, később majd minden megleszen. Az időt bevárni már tovább nem akarák, s föllelkessedve a magyar, osztrák s horvát nép erélyén, melyet azok március alatt tanúsítottak, s elkeseredve az idők mostohaságán, mely őket minden kedvezményeiből kizárta, végső kísérletre tökéllék el magukat.

A karlovici érsek előlegesen kifőzött tervének sikeresítése végett, eszközül Sztamatovics Pált, egy tulságos buzgalmu rácpapot tett mindenek előtt esperestnek, hogy itt, mint a lázadás főpontjában, a kedélyeket jó eleve elkészítse s megnyerje. Ezzel szövetkeztek: Kosztics Sándor ügyvéd, Sztrati mirovics Gyókö nyugalmazott osztrák hadnagy s bácsmegyei földesur, Sztrati mirovics Rádo, városi kapitány, Polyt János kereskedő, Markovics János, Popovics Koszta, tanácsnok, Kamber János polgármester, és több mások, kik a nép föl ingerlett kedélyeit leginkább a helybeli viszonyok által tüzeltek föl, mint hogy azok iránt az 1848-ki országgyűlés nem kielégítőleg intézkedett. Amint t. i. Ujvidéken április 6-án az új törvények kihirdettettek, Gyulkov Jakab, helybeli lakos, azon asztalra, melynél a tanács tartá vala ülését fölállván, a nép nevében következő kívánatokat terjesztett elő:

A tavak haszonbérbe ne adassanak, hanem azokban minden ujvidéki lakosnak szabad halászata legyen. A rétek szabad nádlásra fordíttassanak. A szigetek, erdők s fűfásokon szabad és aránylagos legeltetés gyakoroltassék. A városi járás fölöslege legelővé fordíttassék. Száz darab birkánál egy oláh kereskedő s földesur se birjon többet. A birka, bárány, sertésvágás, valamint a bormérés mindenkinek szabad legyen. Hogy zsemlye, és lángliszt mindenki által árultathassék, sat. Ezen kívánatok az egybegyűlt sokaság által közl helyesléssel fogadtatván, Kosztics Sándor városi alügyész a tisztujítás rögtöni eszközése iránt is, még e jelen ülésben rendelkezket kívánt tartatni. Ezen rögtönzöttnek látszó, különben már rég kiforralt indítvány, a tömeg által egyhangulag pártoltatott, s a tanács kénytelen vala beléegyezni. Minthogy pedig köztudomásra jött, mikép a rácok hus-

vét másod napján, minden németet és magyart le akarnak gyilkolni, e valódi alapon fekvő hír meghazudtolására Gruits János ügyvéd a lakosság megnyugtatóására szigorú nyomozást kívánt rendeltetni, minek természetesen, a mint a zavar növekedett, semmi sikere nem lön.

Megtörténvén a tisztválasztás, a főzavargók mind tagjai lettek a városi hatóságnak, s a lázadás szervezését befolyásuknál fogva, még nagyobb erővel s több határozottsággal folytatták mint az előtt. Hogy eldöntő befolyást gyakorolhassanak minden közügyben, s előre biztosítsák csendháborító merényletök sikerét, a közrend föntartásának örve alatt egy állandó bizottmányt neveztek ki, mely rögtön fegyverrel látván el a nemzetőrséget, ezzel teljhatalmulag rendelkezett: Különös részt vettek ebben Láng Ferenc helybeli főbíró és Hrabovoszký tábornok péterváradi főparancsnok. Mindkettő jó eleve bevattaték az összeesküvés titkaiba, s bár színlég mindkettő a magyarokhoz szított, a lázadók törekvéseit föl nem fedezte; sőt erélyesen támogatta. Láng több ízben jelen volt a rácok titkos üléseiben, kit ezek ünnepélyesen biztosítottak, hogy csak munkálna közre tervük valóításán, neki sem életét sem vagyonát nem bántandják; sőt gazdagon megfogják jutalmazni. Ezen titkos bizottmányokban folytonos részt vettek a csajkás kerületi tisztek, valamint maga Hrabovoszký is, ki Rajacsics karlovici érsekkel a legbensőbb barátságban élt. Mint ilyen, a rác lázadó nemzetőrök kezeibe ő maga szolgáltatott fegyvereket, löszert, s egyéb hadi készleteket. — Így el levén készítve minden eszköz a zavar megindítására, a vezérizgatók husvét másod napjára több népes rác lakosságu helységekben, mint Kikindán, Becsén, Kanizsán, Karlovicon, s különösen Ujvidéken nagyszerű tüntetést határoztak. Ez alkalomra feles számu szervián csapatok is érkeztek fölfegyverkezve Karlovicra és Ujvidékre, kik több éjén át tivornyákban töltvén az időt, többféle lázító beszédek és dalokkal segítették izgatni, buzdítani a rácokat, nagy ujongatások közt énekelvén, „hogy mint vágnak majd dohányt a magyarok fején, s miként játszandanak Kossuthnak fejével“. Nagy-csütörtökön reggeli kilenc órakor tehát, a tenerini út mellett levő

nagy templom udvarán, az izgató vezérek kíséretében roppant sokaságu nép gyülekezett össze, s vad dühöngéssel kérte elő az egyházi anyakönyveket, mit a lázítók annak bebizonyítására használtak, hogy lássa a nép, miszerint a magyar kormány minden rácot csakugyan erőszakosan akar magyarrá tenni. A nép ezen könyveket borzasztó láрма s káromkodások közt azonnal szétszaggatta s elégette. Sztamatovics Pál helybeli esprest ördögi kárörömmel adta ki mindezeket, s így intézte a dolgot, hogy a háborgó gyülekezet a többi templomoknál hasonlóan cselekedjék. Vukovics György, egy szelid emberséges, igen művelt lelkű másik újvidéki pap azonban, ezen erőszakoskodásnak határozottan ellene szegült, mire a tömeg iszonyu lármazsibaj közt tovább lödülve, s szerb zászlókat ragadva, nagy zsibongás közt Pétervárad felé vonult. A vár falai látszatra ágyukkal s egyéb lövegekkel lévén megrakva, a tömeg erre meghökkenve félvén, hogy össze fog lövöldöztetni. Egy, két tagból álló küldöttséget indítottak tehát Hrabovoszkához, megkérdezvén, hogy mi szándékból szegte ki az ágyukat? Hrabovoskytól megnyugtató választ hozván a küldöttek, lármás menetüket ujongó öröm közt folytatták tovább. Útközben: „Bog zsivi Horvatzka, Szlavonszka, Szerbszka“-t kiáltozván mindeütt. Hrabovosky természetesen egyetértve a lázongókkal, nem hogy gátolta volna a mozgalom veszélyes fejlődését, sőt örömezt elősegítette azt. Mintegy 50 hintón, kocsi-
kon többnyire emissarius egyének, s cincárokból álló tömeg követte a zavargó menetet,

mely Péterváradon keresztül Karlovicra vonult. Karlovicról visszatérvén estve felé, néhány száz fegyveres szervián s rác férfiakból álló csapattól kísértetett. Mind ez, mind a nép lakomázásba bocsátkozván, borozás és eszmecsere közt nyíltan kimondák eddigi titkos céljukat. Kimondták, miszerint Horvátországhoz s Slavóniához kívánnak csatlakozni; a magyar kormányt és a magyar nemzet diplomaticus felsőségét el nem ismerik; hogy fajuk egyesítésére mindent elkövetendnek, sat. Elhatározták egyszersmind, hogy rögtön lázítók s bujtogatók küldessenek szét a vidékre, különösen a kikindai s ó-becsei kerületbe, aztán Bács megye minden falujába, a csajkás kerületbe, s az egész Temesvárig terjedő rác-ság felizgatására mindenfelé. Az újvidéki, s különösen karlovici zajgások az alvidék több helyeit fölverék, mozgásba hozták. Zimony, Pancsova, Brood, Mitrovica s Csurog helységeiben főkép, nagy rokonszenvre talált az. Zimonyban a megjelent emissariusok a tekeasztalra állottak, honnét a lakosságot nyílt lázadásra ingerlék, és semmi egyébről nem szó-lottak, mint halál, vér, méreg és boszúról a magyarok ellen. Mindenki a ki magyar vér ontására ajánlkozik, dicsőítteték; s mindaz, ki ellenkezőt szólt: átkoztatott. Különös reményt nyújtott nekik a felkelés sikeréhez Vucsics szerb minister azon nyilatkozata: „Ne csüggedjete; van kezembem 20,000-nyi fegyveres sereg, ez parancsolatokra áll minden pillanatban“. Azon küldötteknek mondta ezt Vucsics, kik Szerbiában a rácok részére segély és rokonszenv ébresztése végett izgat-tak s korteskedtek.

IV.

A mozgalom, mely Karlovic, Újvidék és Pétervárad vidékéről mintegy electricus folyam terjedt szét, már kezdetben a legnagyobb erővel Nagy-Kikindán tört ki, az ottani helyviszonyok természeténél fogva.

A nagy-kikindai kerület rác lakóinak t. i. a magyar határok egykori védelmében tett érdemeik méltánylatul, azon kiváltságokon kívül, melyekkel I. Leó-pold ajándékozta meg

a rácokat, későbbi időkben egy igen nagy területű vízzel birított földrész ajándékozta-tott. Ezen földrész jelenleg a legjobb szántó-föld. Oly föltétel mellett kapta ezt a lakosság, hogy a vízáradás elleni töltéseket a kerület saját költségén állíttassa ki. Ezen hajdanában vízzel borított, s csak halászsatra birt rétföld, később a víz kiapadása s lecsapoltatása után kaszállová s legelővé válván, a lakosok közt

akkép osztatott föl, hogy a kinek több marhája volt, többet kapott, a kinek pedig marhája nem volt, épen semmit. A kerület e szóban levő földektől eleinte nem fizetett adót sem. A francia háborúk idejében azonban adó alá vettették; jóllehet a súlyos háborúk könnyítése végett, a nép nagy mennyiségű szarvas marhát ajándékozott, és sok katonát tulajdon költségén szerelt föl a fejedelem javára. Ezen áldozat bejelentésénél a trónnál, Trifunáz kerületi bíró küldetett föl, ki, hogy magát a fejedelem kegyeibe behizeleghesse, azon fölvilágosítást tette, hogyha a szükség kívánná, ezen földektől, melyek immár igen haszonvetőkkelé váltanak, adót is lehetne fizettetni, a mi aztán meg is történt. A nép, mely elvégre minden terhet megszokik, ezt csak tűrte egy ideig. Minthogy azonban a földnek ilyeszerű felosztása, mint főnebb említők, mind aránytalan, mind igazságtalan volt, már 1827 körül új felosztást sürgetett. A közkívánnak az a sikere lőn, hogy 1830-ban a föld csakugyan felosztatott ujabban; de már ekkor a házi birtok és vagyon aránya szerint. Mindemellett egy nagy darab föld ismét fönmaradt, s minthogy minden vagyonbirtokra, a földekből egy lánecnál kisebb rész jutott volna, — fölmérési s munkaköltség tekintetéből e fönmaradt rész föl nem osztatott, hanem osztatlanul hagyatván, „karakter“ név alatt a kikindai tisztviselők által használtatott. Mivel pedig a földek ezen használata csak usus szerint történt, azon visszaélést szülte, hogy sok tisztviselő a maga „karakter“ földét eladta, jóllehet megszakadás esetében annak jogosan ismét a kerületre kellett volna visszaszállnia; más új tisztviselők pedig szinte ujabb „karakter“ földet kaptak a kerulettől.

Szükség tudni azt is, hogy a kikindai kerület kamarai administratio alatt állott, s hogy ennél fogva a helybeli tisztviselők előmenetel, rang s hivatalvágytól ösztönözötve, oda munkálkodtak, hogy még ezen földektől is, melyeket mindeddig semmi teher nem nyomott, Fischer temesi administrator alatt első évben 60,000, később pedig 120,000 frt fizetessék a kerület lakossága által, bárha ama birtokból ez természetesen semmi hasznot nem húzott. A visszaélés annyira ment, hogy azon tisztviselők, kik másod, harmad

ízben is hivatalba jutván, s mindannyiszor újra karakter földet kapván, azt ismét eladták, s egész üzérlet tárgyává alacsonyíták. A földnek mindinkább emelkedvén értéke, s a népet mindinkább keserítvén e visszaélés, valamint a tisztviselők, úgy a lakosságban általánossá kezdett válni a vágy földének ismételi felosztására. Természetesen a tisztviselők az ujjalag nyerendő osztalék reménye; a lakosság pedig jogos birtokának visszanyerése miatt. Ezen alkalmat Vidák István használta fel legelőször, ki épen kikindai bíró is vágyván lenni, a szükséges népszerűség tekintetéből azon ígéretet tette nyilván, hogy a föld felosztását erélyesen szorgalmazandja, sőt ki is viszi. Ezen törekvés az érdeklett felek közt pártokat támasztott, melyek a nép kedélyét több oldalról ingerlék a földfelosztásra. Kengyelác kerületi főbíró szintén azok élére állott, kik szükségesnek, jogosnak tartották az érintett földek felosztását. Meg kell jegyezni, hogy a kerület már rég óta oly tisztviselők alatt nyögött, kik a népet folyvást nyomták, zsarolták, s egymást is kölcsönösen a legrobotabbul csalták s gyűlölték. A mozgalmat ezen tisztviselők saját érdekeikre törekedvén kizsákmányolni, két pártra osztották a népet, melynek egyikét Kengyelác Lukács vezérlete alatt „carbonar“, másikat, melynek feje Raokovics Kozma volt, „factornak“ nevezték. Ezen merő önérdékek emeltyüjévé aljasult mozgalom megmérgezé végre az egész kerület lakosságát; tágas mezőt nyitott a pártszenvédeleyességre, s feldúlta a családok nyugalmát. Mindkét párt pedig még politikai súlyra is kívánván emelkedni, arra fordítá befolyását, hogy a hivatalokat mind saját feleivel töltsse be. Ennek következtében az 1847. ősszel, midőn épen általános tisztujtása volt a kerületnek, sikerült a „factor“ pártnak — Kikindát kivéve — mindenütt a maga embereit megválasztani. A „carbonar“ párt büszksége és nagyravágyása ez által fölötte meg levén sártve, a kikindai bíróválasztásnál akarta ellenségeit megboszulni, s ha már erőszak útján is oly egyént választani bírónak, ki „carbonar“ pártember, s vagyonos állapotánál fogva, s párt érdekeinek főistápjá is leendhetett. Ezen egyén Zsivkó Ro kó vala, kit párthível kikiáltván bírónak

a szavazást egyáltalában nem engedték meg, — s az ezt követelő „factor“-pártot erőszakosan szétkergették. A választás természetesen nem lehetván törvényes, a megyei hatóság által egy század lovasság Kikindára parancsoltatott, s új választás hirdettetett ki. Ez alkalommal a „factor“-párt győzött; mint-hogy szavazatra kerülván a dolog Joannovics Gyurát 11 szavazat-többséggel sikerült bírónak megválasztania. E választás azonban a népet, részint mivel a választás karhatalom mellett, részint mivel nem azon pártból történt, mely a földfelosztás eszméjét legbuzgóbban istápolá, igen elszomorította. Káromlásokra, fenyegetődzésre fakadt, s naponkénti verekedések s vérengzésekben töltötte boszúját a „factor“-párt emberein. Hogy tehát a nép folytonos zavargása megszűnjék, Karácsonyi László akkori alispán befolyásánál fogva, egy megyei határozat következtében, Joannovics Gyura a bíróságból elmozdított, s helyébe ismét a többség kedvence Zsivkó Rojkó alkalmaztatott. Ez alkalommal egyszersmind tanácsilag az is elhatároztatott, hogy némely előleges kísérletek után, aratás végeztével, a földfelosztás is okvetetlenül megtörténjék. Ez megnyugtatta a népet, s kielégíté a „carbonar“-pártot is, annál inkább, minthogy ez által a kikindai lakosságot is kezére kerítván, a többi választásokra eldöntő befolyást gyakorolhatott. — Ugy lön; mert ennek következtében Kenyélácz László, a carbonárok feje, ismét főbíró lön. A népnek ez felette tetszett; de a földfelosztás eszméjével azért nem hagyott föl, hanem ezen most kivívott diadalma folytán, azt méginkább sürgette mint az előtt. Erejének érzete bátoritá s lelkesité a lakosságot ezen igényében.

A márciusi események és változások hirtére még inkább fölesigázta a földfelosztás ingerét. Kellemetesen hatott a lakosokra a szabadság említése is; de még kellemesebben az egyenlőségé. Mint a gyermek, mely minden rokonszóval összefűzi reményeinek kedves tárgyát, úgy a nép is. A nagy-kikindaiak a földfelosztását, melyben igazságos, egyenlő arányt kívántak elérni, az egyenlőség eszméjével kapcsolák össze. „Ha itt van — úgy mond — az egyenlőség korszaka: miért kés-

nénk mi tovább is a földek felosztásával!“ Naponta nagy számmal gyűltek össze a piacokon és kocsmákban, s beszélgetés és telt poharak közt arról tanakodtak, miként lehetne legcélszerűbben s hamarabb fölosztani a földeket. Különösen haragudtak Zsivkó bíróra, ki azon pártból lévén, s ki annyszor ígérte a földek felosztását, s ime most kése delmezik vele. „Hej — mondák — a hivatal megváltoztatja az embereket“. Boszút határoztak tehát maguk közt, s kifőzték a tervet, miként fogják fölégetni Zsivkó minden vagyonát. E közben érkezett meg a rácsok egyik főbujtatója Radák Sándor, ki kitapogatván a nép gyöngéit, egy Karlovicról hozott ilir zászlót husvét másod napján, április 24-én, az összecsoportított nép előtt azon szavakkal tűzött ki: „ezen zászlót a metropolitától hozom közibetek, a ki a ti legnagyobb pártfogótok. Üdvözljétek e zászlót, mert ez alatt fog rátok földerülni az egyenlőség napja. Ezt azért küldötte hozzátok általam a metropolita, hogy a földeket rögtön osszátok föl egyenlően, s a magyarokat, a kik a ti legnagyobb ellenségeitek, öldököljétek le. Védjétek nemzetiségeteket; mert itt az ideje hogy ti is függetlenek legyetek valahára, nem csak a magyarok, kik bennünket elnyomtanak. — Halál minden magyarra, — s osszátok föl a földeket!“

Bár ezen szavak úgy voltak intézve hogy a nép azonnal föllázadjon, az mégis mérsékelte első dühét s szétozlott. Délután azonban midőn a kerületi tanács, előrelátván a kitűzött zászlónak célját, azt levétni parancsolta — a nép tömegesen kezdett csoportozni a tanácsház előtt, s iszonyu cáromlások s fenyegetésekre fakadott. A kandság mindinkább növelé a csoportozók számát, s ez által a tanács aggályát. Hogy tehát a történhető zavargásokat megelőzze, kiharancsolta az ott szállásoló század katonaságot, s komoly csendre inté a zavargókat, s megparancsolta az ilir zászló levételét. Szóba jött azonnal a földfelosztás is, mire a lakosok erőszakoskodtak, hogy rögtön történjék meg, különben boszút állnak a vonakodókon. A tanács látván, hogy rossz vége lesz a rakoncátlanságnak, a katonaság által szét akarta őket veretni. Erre azonban a nép kiszegzett kapákkal, kaszák-

kal, dorongokkal s vasvillákkal neki rohant a katonaságnak, s kikergette a városból, mely minthogy épen lőszer nélkül volt, kénytelen is vala megfutni. Másik rész a tanácsházat rohanta meg keresván a tisztviselőket, hogy agyon verje. Innen a lázongók egyes házakba rohantak be, s összeromboltak mindenbutorokat; a pincékben talált bort részint kítették, részint kieregették. A harangokat félreverték, s mint örültek nyargalódtak fel s alá az utcákon. Lövöldöztek, dúltak, romboltak, s a kit a „factor“-pártból találtak, agyonverték kegyetlenül. Azután öröket állítottak a város kapuinál, hogy senki be ne jöhessen. Az első két tanácsnokot, kit megtaláltak irgalmatlanul legyilkolák; a másinak házat pedig felgyújtották, s számtalan házat kiraboltak. Harmadfél napig tartott így az irtózatos dühöngés, a mire a lázongók

kijózanodván, maguk is bánni kezdték kegyetlenségöket. Megalázkodásuk még nagyobb lön, midőn hallották, hogy a rend helyreállítása végett katonaság érkezik, s kegyelemért kezdtek esdekelní. Kiss Ernő huszár ezredes s Csernovics Péter temesi gróf teljhatalmu kormánybiztos 3000-nyi katonaság s hat ágyu kíséretében bevonulván Kikindára, a vizsgálatot azonnal megkezdte, s véstörvényszék elibe állította a bűnösöket. Mint-hogy azonban különben is fölötte el volt keseredve a nép, s az áldozatul esettek vérével eléggé meglakolt: csak néhány egyén akasztatott föl. Radák, ki a baj indítója volt, elillant, s nyomára nem juthattak. A tisztviselői visszaélés lakoltleginkább e borzasztó szerencsétlenség által, hol a bűn önmagának lön legszigorúbb büntetője.

V.

April hó közepe táján nagy-pénteken, a rác bizottmány kiküldöttei névszerint Markovics és Vlaskalin ifju törvénygyakornokok, a Karlovicon nyert útasítás szellemében Török-Becsre is eljöttek, s az ottani társalgó körökben nyíltan kezdtek izgatni a magyar érdekek ellen, szidván különösen Kossuthot, a magyar kormányt és nemzetet egyetemben. Innen Vrányovára s Kikindára rándulva, útjukban is erélyesen folytatták a nép bujtoztatását. Török-Becsén a kevés számu magyar tagok, meglepetvén az új forradalmi tünemény által, eleinte tájékozni sem tudták kellőleg magukat, minthogy itt a lakosság mindeddig nyugodt vala. Gondolkozván azonban a dologról, csakhamar belátták annak veszélyes célzatát, s ezért pár nap mulva az izgató ifjak fölkeresésére indultak, hogy rögtön befogassák; ámde ekkor azoknak már nyomukra sem találtak. Ez alatt a vranyovai nép, mely leginkább rácokból áll, husvétmásod napján, mise után a templom előtt hirtelen összecsoportozott, s a rác papot kényszeríté, hogy adná ki a magyar nyelven szerkesztett anyakönyveket. A rác pap természetesen nem vonakodott kiadni, mire azt a böszült

tömeg azonnal szétszakgatta, ezt cselekedvén a magyar zászlókkal is. Ez történt kora reggel Vrányován, mely helység tűszomszédságában terül el Török-Becsének, s csupán egy pár száz lépésnyire fekszik emettől. E jelet utánoztatott Török-Becsén is délelőtti tíz órakor, s még délután is nagy csoportokban tolongott a zavargó lakosság föl s alá az utcákon. A következő napon pedig, nevezetesen april 23—24-én számosan kimentek a szállásokra, s főkép Vrányován, mindenféle gyujtogatni s rabolni kezdettek. Növelte a lázongók dühét különösen a Kikindáról átharapódzott azon áhíris is, mintha a földek már ott felosztattak volna a nép között. Itt is tehát megrohanták a földes urat s kényszeríték a földek felosztására; ámbár itt épen nem szolgált semmi régibb viszony erre alapul. Ugyanezen napon hasonló mozgalmak mutatkoztak Ó-Becsén, mely a Tisza tulpártján fekszik, nem messze rézsutos irányban Török-Becsével. Ez után Vrányováról azon áhiedelem miatt, mintha a kikindai ráczságot ebbeli merényükért kipusztítani akarnák, nagy számmal csoportosan Kikindára vonultak. Nem kellett egyéb, mint hogy a ragály ezen

tűzpontjában is megjelenjenek. Kikindáról visszatérvén, erélyesen készültek a magyarság kiirtására. A magyarság erre elrémülvén szinte mozogni s fegyverkezni kezdte, mit annál is inkább tennie kell vala, mivel a vrányovai bíró azon rémhírt terjeszté a nép között, hogy a bácskai magyarok, mint a sáskák tódulnak a vidék kirabolására. Erre a török-becsei nép, veryesen rác és magyar, egész éjen át fegyverben virrasztott. E közben Kikindára is fegyveres erő érkezvén, innen a zavargás hallomására Török-Becsére néhány uhlán küldetett. Más részről a kitörhető vész meggátolásából a helybeli magyarság is rendbeszedte s fegyverbengyakorolta magát; golyót öntött, s mindenkép készült saját tűzhegyét és életét megvédeni. Nehány hétre husvét után híre terjedvén, hogy a határörvidéken a rácok immár föllázdak, s ágyúkkal és más fegyverekkel fölkészülve a római sáncokban tanyát ütöttek, — ne hogy a várost valamibaj érje, a török-becseiek veryesen az ott levő kevés katonasággal rendes előőrökre állottak. Időközben megérkezvén szent Iván napja is, mit a rácok nagy ünnepélylyel szoktak megülni, az ünnepre meghítták az uhlánokat is, hogy ürlügyet támasztván az összeütközésre, ezen katonákat, kik a magyarság védelmére látszottak körükben mulatozni — a városból eltávolíthassák. Ugy történt. Lereszegítvén néhány uhlánt, azokba beléköltölköztek, s vérengző verekedést idéztek elő. Ennek következtében az uhlánoknak csakugyan el kellett a városból távoznok. Az uhlánok ezen eltávozását a rácok a győzelem első jelének tekintvén, nagy vérszemet kaptak, s az ellenséges zavargásokat azonnal még vakmerőbben folytatták. A lakosságnak igen nagy mennyiségű, több mint 2000 darabnyi gulyáját, mely a réten legelt, erőszakosan elhajtották, s a magyar nemzetörökkel összeverekedtek; egynek lovát lötték el, másikat pedig fogolykép magukkal elhurcolák. A lázadó csajkások, kik már az egész vidéket különben is előzőnlötték, Csurogról, mely helység a római sáncok alatt áll, — mindjárt Kumándra tódulván, Kikindára pedig hírnököket küldvén a rokon ajkuak fölhívására, igen sokan egybegyülekeztek s elsáncolák magukat. Csurogra honnét Török-Becse sem

messze fekszik, az itteni rác lakosokból napokint több szökdösött át; július 17-én pedig, miután az ó-becsei hadi főparancsnok rendeletéből a csongrádi nemzetörség szállásolói Török-Becsére érkeztek, a rácok azon ürügy alatt, mintha a nemzetörség az ő legyilkolásukra küldetett volna, — szállást adni nem akartak, s egy részről félrevérven a harangokat, más részről felfegyverkezve kaszákkal, puskákkal, vasvillákkal a piacra tódultak, s hadi rendbe állottak. Ezt látván az oda érkezett nemzetörség, nem késett rendet csinálni, s a zavargó rácokat szétoszlatta. Ezen komoly föllépés után a rácok aztán Csurogra, a római sáncokba, s a rétekbe vonultak. — Ugyanezt tették a vrányovai rácok is, kik egyesülvén a török-becseiekkel, a vidéki közlekedést egészen elzárták. Közöttök bizonyos Nedelkovic Lázár, Hajdin János, Szávic Miklós, Treuer János, Demetrovic Demeter, Popovic Vita és Bugárszky nevű egyének szerepeltek leginkább. —

Ezen lázongások, melyek különösen a csajkás kerületiek, s rácok részéről mindinkább veszályosbakké kezdtek válni, az alvidék több pontjaira áthatottak, s ha bár nem azon okból is, melyből a mozgalom megindult, a népet részint erőszakoskodásra, részint nyílt párttítésre ragadták. Már ápril hó vége felé Baracsán, Bácsmonostoron és Jankováczon, a volt urbéresekre erőhatalommal foglalák el az uralás legelőjét, s erdőségének egyes részét. A következő hó elején május 5-kén t. i. Zentán is megtette hatását a bujtogatás; a nép nyugtalankodni kezdett, s egy választmányt Budára küldött a szabadságlevelért. Petrovozzellán a rác párt annyira felbőszíté egymás ellen a lakosokat, hogy ezek öldökölni kezdenék egymást. Moholyon a magyar és rác lakosság szinte összetűz, az izgalom vérengzésbe tör ki; több magyar agyon veretik, s csupán az abdai nemzetörök fegyvere állítja helyre a rendet. A vészes ragály mindinkább terjedez, mozgásba hozza Szent-Tamást, hol a rácok erősen sáncolák magukat. Földváron, Kanissán és Zomboron annyira fejlődnek a zavargások, hogy a megyei hatóság, ez e vidéken tanyázó dragonyosok osztályát, mely már Tolnába indítatott; — a közbiztonság végett kénytelen volna igénybe venni. Krassó

negyében, a csajkások befolyása által a bányaművelő községek szinte föllázadnak, s mátyásokkal akarják ragadni a nyugalom szerető oláhokat. Május 13—14. Ujvidék ismét forrongásban. A rácok mindinkább erősebben működővén terveik valószínűsítésén, elhatározták maguk közt, hogy a megkezdett pályáról többé vissza nem térnek, hanem Karlovicon nagyszerű nemzeti congressust tartván, tényleg elszakadnak Magyarországtól; a szerb vajdaságot megalakítják, vajdát, patriárhát választanak, s függetlenül fognak intézkedni saját mind egyházi, mind politikai ügyeiről. Minthogy azonban az oláhok, kik iskolai, egyházi s némi politikai viszonyokra nézve is, már régi idők óta súlyosan nyomattak a rácok által, s e miatt mint már főnebb is említők — azoktól mindenben elakartak válni — többféle surlódások s kellemetlenségek merültek föl. A kormány tehát azon intézkedést tette, hogy a célba vett nemzeti congressus, minek tárgya törvényesen csak egyházi ügyek lehettek volna, a történhető zavarok elhárítása tekintetéből, ne Karlovicon, mint a lázadás egyik fő gyűpontján, hanem Temesvárott tartassék meg, mint 1790-ben is. De a rácok ekkor már mit sem gondoltak azzal, hogy a magyar ministerium hová és mikorra tűzte ki az ő gyűlékezéseket; hanem mentek saját útjukon, s abban állapodtak meg, hogy máj. 13-án Ujvidéken nemzeti congressust tartanak okvetetlenül. Ugyanekkor tehát a karolyvárosi püspökség elnöksége alatt, egy nagy küldöttség ment az itt mulatozó ministeri biztos Csernovichhoz, megkérvén azt, hogy a tanácskozmány alatt függesztesse föl a rögtönítélő bíróságot. A biztos válaszolá, hogy ezt tennie lehetetlen, s hogy tanácskozmányaikra az, különben sem volna alkalmatlan. A küldöttség erre kinyilatkoztatá, hogy nemzeti viszonyaikról is fognak tanácskozni. „Törvényellenes tanácskozmányokat — felelé a biztos — meg nem fogok engedni“, — erre a küldöttek visszatértek, s trombita szó mellett kihirdették, hogy Karlovicon fogják tartani a nemzeti nagy gyűlést. A gyűlésről miről alább fogunk szólni, egy, két száz egyénből álló küldöttséget határoztak Bécsbe indítani,

mely máj. 15-én megindulván, Ujvidéken is keresztülment. Már ekkor mintegy 800 fegyveres kíséretében jelentek meg, s Ujvidék úgy nézett ki, mint valami szerbországi főváros. Jelen volt itt Csinaunich a szerbek vezére is, ki szónoklatot tartott a rácokhoz, s nemzete részéről szinte ünnepélyesen megígérte, hogy 20,000 fegyveres emberrel készek segíteni a rácokat. Különösen kitűnt a többiek közül Nenadovics kilenven éves szerb főnök, ki ifju lelkesedéssel tüzelte vőreit a magyarok ellen.

Ez alkalommal a rácok még szorosabb érintkezésbe tették magukat a horvátokkal, kik hasonlólag háborogtak a dolgok új rendje ellen. A kormány ezeket mind eleve látta, s jóllehet csirájában elnyomhatá vala a veszélyes mozgalom terjedését, sok ideig apathicus mozdulatlanságban szemlélte azt. A nemzet fiaik közül, mintegy ösztönszerű előgondoskodásnál fogva, támadtak ugyan egyének, kik a barátság s testvériség engesztelő szózatával mind Horvátországban, mind az alvidéken megjelentek; de ilykép a bajt többé már nem lehetett orvosolni. Átlátta végre a kormány, hogy csak fegyveres erővel lehet útját vágni az ellenforradalomnak, máj. 16-án három évre terjedő nemzetőri szolgálatra szöllítá föl a népet, melynek száma a törvénytparancsolta nemzetőrökön felül tíz ezer egyén kiállítására határozottatott. Minthogy a tíz ezer bajnok saját tűzhelyének, s hazájának védelmére állítatott ki, honvédeknek neveztettek, s különbözének mind fegyelem, mind fizetés tekintetében a rendes sorkatonaságtól. Ez az első honvédsereg eredete. A kormány ezeken kívül több szomszéd megyéből a nemzetőröket leparancsolta az alvidékre, s máj. 19-én elhatározta, hogy a veszélyben forgó magyar elem oltalma végett Erdélyből 12,000 fegyveres székely is telepíttessék meg Szeged környékén. Ugyanekkor országos segélygyűjtést határozott a hadi költségek könnyebbitésére, mely végből Pesten a muzeum terén nagyszerű népgyűlés tartatott, s pénzben, ékszerekben és asztali ezüstökben számos polgár nagy lelkesedéssel hozta meg honfájdózatát.

VI.

Jóllehet a kormány, részint azon események miatt, melyek Karlovicon már ez előtt is előfordultak, — részint pedig az újabbban történhető zavargások miatt — május elsője helyett június 15-dik napjára tűzte ki az annyira sürgetett congressust, és pedig különösen Temesvárra, hol illyesmi már 1790ikben is volt: — a rácok önhatalmilag, még is Karlovicon gyűltek össze, s itt máj. 13-án meg is tartották azt. Leírhatatlan a zaj, lelkesedés, düh, láрма, és rendetlenség mely közt ez megnyilott. A nagy számmal ide tödult szerviánok erőszakoskodása annyira ment, hogy a gyűlés határozatait a helyi rácok befolyása nélkül, csaknem kizárólag maguk döntötték el. Még Rajaicsot az érseket is szakállánál fogva ránoigálták, mint-hogy ez roszalni látszott a törvénytelen zavargást. Legelső tettök is az vala, hogy mi-helyt Ujvidékről ide csődültek, Csernovics proclamatióját vad örömsibaj közt széttépék, s összeégeték. Azután tanácskozni kezdván, százan is ordítózni kezdtek egyszerre; egyik a másikat taszigálta, szidta, rugdalta, s az asztalról lerántván összeviessza beszélt, hadarászott.

A föllázadt kedélyek ezen zavart kitörésének következőkben kell okait keresni. A déli szlávok is épugy mint a görög hetairák, az irodalom által igyekeztek a közszellemre hatni. Ugyanis már akkor, amint a déli szláv propaganda számba vette a maga erejét, különös gondja alá vette a törökországi szlávokat is, s erőlyesen igyekvék őket szintén bevonni a közös szláv-nemzeti mozgalomba. — Nándorfehérvár (Belgrád) és Karlovic képezték ezen irodalmi izgatás déli központját, épenugy, mint az illyekre nézve Zágráb. — Musiczky, Radiosicz, Sveticz, Sztojanovics, Maletics, Milutinovics és Vuk Karadosics léptek föl az irodalmi bujtogatás karvezéreit. Nándorfehérvárott már előlegesen működött „Szerbszka Matica“ (szerb anyatársulat) cég alatt bizonyos egyesület, s egy „Beodraszke Novine“ című hírlap naponként

szórta szét korlátlanul a szláv fölkelés izzó szikráit. Sőt 1842-dik óta még Smyrnában szerkesztették egy, orosz pénzen istápoltság, a panszlavismus támogatása végett. Nem csoda tehát, ha ily tényezők közrehatása oly könnyen előidézte a leírt eseményeket.

Nem csoda ha ezek következtében rögtön elhatározottat Karlovicon: hogy a szerbek e naptól kezdve tényleg elszakadván Magyarországtól; külön vajdaságot képeztek s a vajdaság kielégítő részei lettek Bács, Szerém, Verőcze és Baranya megyék. Vajdává Stupplikát osztrák ezredes, patriarchává pedig Rajaics József karlovici érseket választották. A horvátokkal közös cél — nemzetiség — elérhetés végetti szövöttezés. Szintén rokonszenvez az oláhokkal, mint hitsorsosokkal. A szerb nemzet él hal nemzetiségeért — mondván felhevülve — és kész az utolsó csepp vérig érte physice is elhalni, mely utóbbi szerencsétlen esetben, többi testvéreinek, a nagy szláv családnak, Európa egyik végétől a másikig, azon boldogtalan véres rendelményt hagyná, hogy az elesteket bosszúlja meg; és gyermekeiben a régi dicsőséget, melyet semmi politikai phantomnak föl nem áldoz, isten dicsőségére ismét visszaállítsa. Gyűlés folyamában egy szerb falunak véne is föllépett a szószékre, köszöntötte testvéreit, s megdicsérte törekvéseiket. És nyilvánkozattatta hazája nevében: hogy a legelső föl hívásra 24 óra alatt 20,000 fegyveres szerb segélyére számíthatnak. A jelen alkalommal is több mint ezer fegyveres iratta föl magát. A nemzeti gyűlés egy az ügyek vezetésére megbízott választmány által lázító leveleket is nyomtatott azonnal, s fogadott bujtogatók által mindenfelé elküldözte a nép felizgatására. A választmány főtagjai: Sztratinirovics, dr. Panszelics s Varszon György voltak, kik a proclamatiót is aláírták. A gyűlésen képviselve voltak az alvidék csaknem minden falui, kiknek küldötteik szerb zászlókkal s lázító föl hívásokkal térvén a nép közzé, azt fegyverre szólították; a papság

más oldalról, mely különben is régibb idők óta készítteté már erre a nép kedélyét, szószékről hirdeté a nemzeti gyűlés határozatait. Erre mindjárt a gyűlés után Orovica, Versec, Csiklova, Csorda, Petrilova s Ó-Moldova helységek tényleg elszakadtak Magyarországtól, s a pártütökhöz esküdtek. Zimony május 25-én követi a lázadó helységek törvénytelen példáját, megnyitja kebelét a Szerbiából, s Karlovic tájáról ide gyülekező pártütőknek — s elszakad. Sőt tovább megy; s elűri hogy nehány zavargó ilyr által megtámadtassék az őrt álló magyar katonaság. Ez tovább nem maradhatván a lázongó darázsfszekben, helyét csajkások váltották föl. A láng mindenfelé terjedez, s Horváthországból azt Jellachich is hatalmasan szitogatja, csak hogy nem egy azon irányban, s Verőczen és Torontál megye Heringyes novü helységében az uri legelők erőszakos elfoglalását idézi elő; Hrabovszky altábornagy pedig, ki máj. 11-ke óta mint teljhatalmu királyi biztos volt kiküldve Horváth és Tótországba, hogy a felbomlott rendet helyreállítsa, mindezt közönyösen nézé, bárha jelentékeny befolyása, összeköttetése és hatáskörénél fogva a zavarokat leginkább gátolható. A ministerium a bajt azzal orvosolja, hogy mindig több nemzetőrt küld le az alvidékre, rögtön útnak indítja a három évre beállt honvédek egy részét is, s bizalmas panaszszal járul a királyi trónhoz. Erre a törvényes uralkodó V. Ferdinánd következő szöveget intéz különösen a határőrvidékiekhez: —

„Mi V. Ferdinánd, isten kedvező kegyelméből ausztriai császár s Magyarország apostoli királya, sat. sat.

Miután mi hajlandóknak éreztük magunkat, hogy Magyarországnak és a hozzákapcsolt Horvát- és Tótországnak saját, s Budán, felelős ministeriumot adjunk, a ti házatok jobb kormányzása, s ügyeitek gyorsabb elintézése tekintetéből egyuttal arra is határoztuk magunkat, hogy az ugymondott határőrvidéket ezen ministeriumnak, mely nekünk, és az egész országnak felelős, — alárendeljük, s jövendőben minden parancsainkat nem a hadi tanács, hanem fenséges főherceg István, Magyarország nádora, s királyi helytartónk és a magyar hadügyministerium

utján juttassuk hozzátok; ezen parancsok iránti hódoló készségül tehát, mutassátok hozzánk továbbra is azon engedelmességet, melyet irántunk és a haza iránt eddigelé oly hű szófogadással bizonyítottatok.

Határőrök! Szívünknek jól esik, hogy nektek kitartó hűségtek és vitézségtek velünk annyiszor éreztetett bizonyoságiért a méltó jutalmat megadhatjuk.

Miután ti nemzetiségtek, vallástok és nyelvetek sérthetetlensége fölül általunk és az ország alkotmánya által örök időre biztosítva vagytok, királyi helytartónknak, és magyar ministeriumunknak egy uttal szent kötelességévé tettük, hogy kívánataitokat meghallgassák; a mire szükségtek van megismerjék, s benneteket azután mindazon könnyítésekben és kedvezményekben haladéktalanul részeltessenek, melyek az új törvényekkel és katonai kormányzástok természetével összeütköznek, és a melyekben a kapcsolt országok számára adott alkotmány által, minden hű polgár egyaránt osztozik; más részről azonban titeket is felszólítunk, hogy kir. helytartónknak és a magyar ministeriumnak, mint jelenleges alkotmányszerű organumunknak mindenben és mindenkor szót fogadjatok, s ellenszegülés által a magatok és maradékaitok javát kockára ne tegyétek; csász. kir. házunk iránt mindenha tanúsított tántoríthatlan ragaszkodástokat, historiái híreket be ne szennyezétek. Királyi helytartónknak s magyar ministeriumunknak továbbá kötelességében álland egyházi szolgáitok jobb és biztosabb állásáról, nem különben nemzeti iskoláitok felvirágzásáról haladéktalanul gondoskodni, s végre a katonai községekkel s minden egyéb határőrvidéken lakó polgárokkal mindazon alkotmányos szabadságokat megosztani, melyekkel az ország több városai s polgárai megvannak örvendeztetve.

Végezetre tudomástokra adjuk, miszerint mi altábornagy és tótországi hadi főkormányzónkat, báró Hrabovszkyt, Horvát- és Tótországban királyi biztosul kineveztük, azon meghagyással, hogy a magyar koronától elszakadásra célzó bujtogatások; különösen pedig báró Jellachich József horvátországi bánnak, mind világos útasításainkba s parancsainkba, mind a törvénybe ütköző

magaviselete felett tartson nyomozást, kit mi ezeknél fogva, míg magát teljesen nem igazolandja, a báni méltóságtól és mindenféle katonai tisztségtől felfüggesztünk, s nektek ezennel megparancsoljuk, hogy b. Jellachich Józsefnek semmiben ne engedelmeskedjete; ellenben báró Hrabovszky cs. k. altábornagyunknak feltétlenül mindenben szót fogadjatok. Kelt Innsbruck városunkban juni 10-én 1848. Ferdinánd m. k.

E közben a népizgalom mindinkább terjedez, s a népesebb királyi városokban, különösen pedig a felső-magyarországi tót ajkú lakosok közt komoly forrongásokat idéz elő. A panszlavismus izgatói a galliciai határszéleken, főképp Szepes, Gömör s Liptó megyében a szelid jellemű lakosságot is fölzavarják, s egyetemes népharcra ingerlik a magyarság ellen. — A ministerium szükségesnek látja Szentiványi Károlyt biztoskép kiküldeni, hogy felvilágosítólag s békítőleg hasson a háborgó kedélyekre, — más részről pedig egy tót nyelven szerkesztett néplapot is megindítani, mely által a jelen állapot előnyei megmagyaráztassanak a népnek. Mácsai Lukács ügyvéd hivatott föl ennek eszközzésére, ki a nép nyelvében nem kevésbé jártas, mint ügyes író vala. Horvátországban a zavarok mindinkább növekednek, s Jellachich nem csak erélyesen működik tovább is az ellenforradalom szervezetével, hanem parancsokat intéz a hatóságok és néphez, hogy a magyar kormánynak engedelmeskedni ne merészeljenek; ezenkívül kihirdetteti, hogy a kik magukat a parasztok közt magyaroknak mondják, halállal büntettetnek; junius 5-kére önhatalmulag tartományi gyűlést rendel; körleveleket bocsát ki a magyarországtól elszakadásra, s rögtönítelő törvényszékeket állít föl azokra nézve, kik eztelleneznék. A nádor nem tűrhethvén e botrányos s minden törvényeket lábbal tapodó önkényt, ellent mond Jellachich intézkedéseinek, — ki még ekkor be sem volt iktatva báni hivatalába; — hivatkozik kir. teljhatalmára, a ministerium törvényes függetlenségére, s a kibocsátott körlevelek törvénytelenységére, melyek ministeri ellenjegyzés nélkül bocsátatván ki, az alkotmányos kormányzat alakját tetemesen megsértették, s a szabadságra s erőszakra

nyitottak tárt utat. Ir egyszersmind Szerém s Pozsega megyéknek is, hogy az ily törvénytelen rendeleteknek engedelmeskedni ne merjenek, Maga Ferdinánd is nyilván roszalá a bán ezen tettét, s máj. 29-én 24 óra alatt, önigazolása végett Innsbruckba parancsolta; a tartományi gyűlést pedig, mely junius 5-ére hivatott össze Jellachich által, ünnepélyesen betiltja. A ministerium mindenképen igyekeztvén az elkeseredett kedélyeket megnyerni, junius elején rendeleteit horvát s tót nyelveken is megkezdé, de ezen tény a böszült felek részéről, csak guny és megvetéssel viszonztatott, midőn más oldalról a magyar közvélemény által is nyilván roszaltatott.

Mig ezen surlódások Magyarhonban folyvást növelék a nemzet aggodalmait, tul a királyhágon is bomladozni kezd a közrend, s az oláhok különösen Brassó és Balásfalva környékén komolyan mozognak. Május 15-én nagy nemzeti gyűlésre tódulnak össze ez utóbbi helyen, s több mint 15,000-en esküsznek némely határozatok védelmére. Szébenben a szászok hasonlólag zavarognak, s főképp az erdélylyeli únió ellen Rosenfeld szász gróf elnöklése alatt pártos olubb alakul, mely egyszersmind az oláhok felbujtását tűzi ki célul a magyarok ellen. Mindezen körülmények között az alvidéki események erőben és térben szokatlan mérvet s még fenyegetőbb alakot kezdenek ölteni.

Junius közepe táján ugyanis a rác lázadók már oly nyiltan s vakmerően vezették a pártütést, hogy Karlovicon mintegy 8000 főből álló tábor gyűlné össze harcra, Sztratinirovics György vezetése alatt. Az egész határörvidék Szerém összes népességével, s több mint 15' ezernyi tömeg, két hat fontos ágyuval s a Zimony mellett állomásozó csajkások századával a karlovici bizottmányhoz csatlakozott. Ujvidék mellett más részről nyolc ágyuval mintegy 5000 fegyveres egyén tartotta a római sáncokat. A csajkás felkelők Tittelből nyolc három fontos ágyut, és három császári csajkát erőszakosan magukkal vittek el. A lázadó tömegek rakoncátlansága annyira fajult, hogy az alulról Pétervárad felé jövő postákat, sőt a postai gyorskocsikat is erőszakosan kirabolták, s a vidéket rettegéssel tölték el. A községekre mindenfelé, sőt

még a templomokra is adót vetettek ki. Molinori kapitányt, ki magyar érzelmű honfi-
nak látszott lenni, kirabolták, s Karlovicra
küldötték vésztörvényszék elébe. Hogy e bü-
nös garázdaságoknak becsületes szint adja-
nak, azt hirdeték, hogy ők az uralkodó ház
fizetett zsoldosai, kik arra vannak föl hívva,
miszerint a magyarokat kiirtsák, s a régi vi-
szonyokat állítsák helyre. Még maga a kar-
lovici központi választmány is azon ünnepé-
lyes kijelentést intézte június 11-én a péter-
váradi parancsnokhoz, hogy ők nem a törvé-
nyes fejedelem ellen, hanem annak javáért
harcolnak; miért is ha megtámadtatnék a
szerb nemzet, azt nem úgy veszik, mint a csá-
szár akarata s parancsának eredményét; ha-
nem mint a támadó erőszakoskodását. Hra-
bovszky a várparancsnok, mindemellett
nem sokat törődött a dühöngő néptömeg e
főnhangu fenyegetődzésével, hanem főnsőbb
útasítás következtében elhatározta fegyveres
erővel helyreállítani a rendet. Május 12-én
kisérté ezt meg. Enap pünköst második napja
volt, igazán piros pünköst napja, melynek
délutáni óráiban, Hrabovszky altábornagy, s
a főhadai parancsnok rendeletéből a pétervá-
radi kapuhidak Ujvidék felől mindenütt fel-
vonattak. Erre a Don-Miguel 39-ik számú
gyalog ezred egy zászlóalja, s a császári hu-
szárezred egy osztálya Karlovicnak indult.
Az elbizakodott nagy számú rációk a hegyről
lefelé sűrű lövöldözésekkel fogadták az érke-
zőket. De a magusról lefelé irányzott lövé-
sek véreinknek nem ártottak. A golyók fe-
jeik felett repültek el, s a 8000-re menő lá-
zadó tömeg viszonylövésekkel udvözölteték. A
rációk, különösen pedig a közöttök levő vad
szerviánok oroszláni dühösséggel védték ma-
gukat; de miután a csatasíkot több mint 272
halott borította már, a megrémült tömeg ren-
detlenül futott szét, s a szőlőkertek és a ka-
menici hegyek közt keresett menedéket. A
harcotéren kapott sebekben ezen rejtőhelyeken
is sok elhult közölök. A fanatisált, különben
igen kegyes vallásos nép, éjjel temette el ha-
lottait, nehogy nappal mutatván magát, ujo-
lag megtámadtassék. A magyar harcosok kö-
zül csak négy gyalog katona esett el, huszár
egy sem. Az elesetek közül első volt Wein-
hengst nevű 22 éves hadnagy, ki szíve fe-

lett kapott golyót, mely hátcsontján ment ke-
resztül. Ugy végzé életét, mint illő a szabad-
ság s törvényes rend bajnokához. „Örülök,
hogy első áldozhatok vérenimel s életemmel
a hazáért“ — mondá, midőn sebe alatt lero-
gyott. — Ezután Karlovic bombákkal s grá-
nát golyókkal lövöldöztetett, minek követ-
keztében 30 ház azonnal a lángok martaléka
lőn. Egy gránát-golyóval a mysticus patri-
archa udvara is megtiszteltetett. Miután a
megfutamodott népesoport képtelen lett az
ellentállásra, a katonaság, vezére által eltilta-
tott annak további üldözésétől, s estve felé
Péterváradra indittatott. Midőn Karlovic lö-
völdöztetését a Temerin s Ujvidék közt ta-
nyázó rác tábor meghallá, mintegy 5000 főből
álló sereggel segítségre akart sietni; de Hra-
bovszky által megakadályoztatott.

Ezen erőlyes demonstratio a hánykolódó
lázadók hangulatát kissé meghűté ugyan, de
azért meg nem törte egészen. S münthogy
Nugent, Jellachich megbízottja Zágrábból
épen ez alkalomra érkezett meg, a szétzilált
zavargók annak ondzítására újra rögtön össze-
sereglettek, s nygancsak Karlovicon folytat-
ták tanácskozniányaikat. A forradalmi vá-
lasztmány is ujolag összeült, s a minden pont-
ról elébe hurcolt magyarság és németiség fe-
lett vésztörvényszékeket tartott. A megkez-
dett munkát növekedő erőlylyel folytatta ez.
s tekintélye által cifrábbnál cifrább engedmé-
nyeket csikart ki felei számára. Ujvidéken
nevezetesen a rögtönítélő szék azonnal meg-
szüntetni eszközölte, s kivitte, hogy innen
maganak Csernovics Péter kormánybiz-
tosnak is el kelle távozni. Továbbá az ujvi-
dégi sáncokról leszedettek az ágyuk, s a Kar-
lovicra futamodott városi bíró ugyanitt visz-
szahelyeztetett hivatalába. Sőt az összeütkö-
zések kikerülése végett még az Estei Ferdi-
nánd nevet viselő magyar gyalog ezred zász-
lóalja is eltávolíttatott a környékről, s 14 na-
pi fegyverszünet állapíttatott meg. Mind ez
világosan mutatja, hogy a lázadás immár oly
erőre jutott, melylyel csak vizmentében — al-
kudozások útján lehetett bänni. Jóllehet a
magyar ministerium férfias jogérzettel igyek-
vék azt elnyomni; jóllehet maga a fejedelem
is nyilván rosakarta, a tények hatalma nyoma-
tékot szerzett annak, mi a szerbeket még vak

merőbb kísérletekre bátorította. Ezért ők a fejedelem fölhívását is, mely június 17-én hirdettetett ki, gúnyos megvetéssel s fenyegetődzések közt fogadták. Hogy törvénytelen felkelésük rosszlatott, s az alkotmány értelmében visszatérésre szólítottak a trón által, kardjukat zörgetvén, fogaikat csikorgatták, s azt felelék, hogy „még nincs vége a játéknak“. Folytatták tehát mind ezek dacára a pártütést, s Perlasznál egy harmadik táborn is alakítottak. A határvidéki őrvonalat elhagyván, mind Karlovicra tódultak, s innét egész Batináig folytonos zárlatot képeztek, hogy az anyaországgali érintkezést teljesen megsza-

kítsák. Azon fogadásukra, hogy a magyar ministerium s nemzetiség ellen utolsó csepp vérig harcolandnak — újabban megesküdték. A római sáncokat azon szín alatt, mintha oszupán határaikat akarnák védeni — ismét tömegesen lepték el, céljuk azonban az volt, hogy ekép minden oldalról bezárkozva, belül annál szabadabban működhessenek, s időt nyerjenek minden ellentállásra teljesen fölkészülhetni. Ha a kormány ekkor mélyebben betekint a dolgokba s nem hagyja a lázadókat időzni, a lázadás bizonyára nem fejlődött annyira, mint a későbbi rémületes események mutatják.

VII.

Tekintsünk most szét ama sorsintéző körökben hol a politikai szövöszéknél Bécs és Budapest államférfiai versenygenek.

Csaknem azon időben melyből a ráó ellenforradalom fejlődését ecsetelők, a magyar ministerium külügyi osztálya Bécsben szintén tevékeny munkásságot kezdett kifejtetni. A külügyministeri tárcát az ősrégi nemzetségeről és roppant gazdagságáról híres Eszterházy Pál herceg kezelte, kinek föladata volt mintegy áthidázó s közvetítő kapcsot képezni a magyar nemzeti s az osztrák ministerium között. Eszterházy jobb kezét az eszes és tevékeny Pulszky Ferenc képezte mint al-államtitkár, ki Batthyányi és Kossuth nyomós sürgetésére már május havában Bécsben el is foglalta állomását. A magyar ministeriumnak ekkor nem kis támaszául szolgált vala Bécs népének rendkívül lázas hangulata is, mely a birodalmi ministerium főnhéjazó önteltségére kétségtelen nyomást gyakorolt. Mindezek dacára, bárha a közbiztonsági választmány, az aula s több forradalmi egyeslet és népizgató elégséges gondot okoztak is a bécsi kormánynak, — ez nem kis elbizakodottsággal, mégis bizonyos felsőbbbséget erőködött a magyar ministeriumon gyakorolni. Mikor a magyar kormány jegyzékeket intézett egy vagy más tárgyban a bécsi ministeriumhoz, ennek tagjai vagy csak egyszerű tudomásul vették, vagy rendszerint kitérőleg

feleltek azokra. Midőn ellenben a birodalmi ügyeket érdeklőleg bármily csekély panaszt vélt is támaszthatni, azonnal lármát ütött mind a sajtóban mind a birodalmi tanács üléseiben, s majd bérelt hírlapi cikkei majd ügyetlen interpelláció által igyekvék sötét színekben föltüntetni a magyar államférfiak törekvéseit, sőt ezeket vétkes irányzatokról vádolni. Alattomban üdvkívánatokkal fogadta a ráó, oláh, horvát és szász lázadók küldöttségeit; tanácsokkal látta el, s majd jutalmakkal, majd az anyagi támogatás reményével biztatta mindazt, ki a magyar kormánynak zavart s akadályokat ajánlkozott csinálni.

A fejedelmi udvar szellemét vizsgálván ez időből, kezdetben úgy tűnt az föl, mintha hajlandó lenne megbarátkozni a birodalom legújabb viszonyaival s a szövetségi alapra állva minden koronatarományt külön alkotmánnyal látni el. Szó volt komoly tervek-ről, miszerint a különféle országtestek ministeriumai mind megannyi külön nemzeti képviselőket tartandottak volna a felség körében, a kikkel ez, a netalán egymással összeütköző politikai érdekek iránt tanácskozendó vala.

Ugyanezen nézpontok s kilátások okozták, hogy június hó 10-én Jellachich horvátországi bán desavouiroztatott, ki mint látandjuk, már ápril havában fölkeelt Magyarországgal ellen. Az arakodó ház legszabadelvűbb s legtudományosabb tagja János fő-

herceg azon fontos nyilatkozatot tette az angol főconsulnak, miszerint a császár (V. Ferdinánd) el volt legyen tökéelve a lombardok függetlenségét biztosítani s velencének az államszövetség alapján alkotmánytadni. Azonban a nemes szándok teljesülését két intézmény két véres harc által csakhamar megghiúsította, s a birodalmat iszonyu örvénybe sodorta. E két intézmény a roppant államadósság s az osztrák hadsereg „esprit de corps“-ja volt.

A birodalom német tartományai melyek leginkább okozák a tömérdek államadósságot, mindinkább rettegni kezdtek azon gondolat-tól, hogy majd minden terhet csak ők viselendek. Mert Magyarország, mely ama gyalázatos tékozlásban semmi részt sem vett; — melynek érdekében közvetlenül egy fillért sem áldozott a bécsi kormány, — s mely saját útait, tanodáit, hídait s minden közintézetét ön fiainak honszerető bőkezűségéből tartá föl, — nyilván tiltakozott minden oly föltevés és irányzat ellen, mely az államadósságok fizetése solidaritásába célzá vala berántani. Velence és Milanó szintén nem huztak hasznót a tett kölcsönökből, s 1815 óta Ausztria pénzügyi s nemzetgazdászati kezelésében csupán arra volt szorítva, hogy tömérdek gazdagságával a bevételekhez járuljon ugyan; de a kiadásokból önjavára mit se követelhesen.

Igy történt, hogy a helyett, miszerint a főnforgó visszás viszonyok kiegyenlítettettek volna, a tőzade emberei arra kényszeríték a bécsi ministeriumot, miszerint ez, Magyarországot minden áron a bécsi központi hatalom alá terelje, s Milanót, mely miatt Ausztria dühös háborút vitt Károly Albert szárd királylyal, — semmi áron föl ne adja. Az osztrák hadsereg tisztjei azonban, kik igen jól érzék, miszerint alkotmányos viszonyok közt nagyon csekély értékű eszközök, s hogy ellenben abszolút uralom alatt mindenhatók, — oda vitték a dolgot, hogy a háboru kérlelhetlen szigorral folytattassék. Ugy is lőn. Radetzky az olaszországi olasz hadak fővezére megtagadott minden engedelmisséget, s bár Bécsből azon útasítást kapá, miszerint Carlo Alberttel fegyverszünetre lépjen, ő tovább rohant a harcba s nem hallgatott senkire. Így ose-

lekvék Magyarhon irányában Jellachich is bárha más eredménnyel.

Radetzky minden soldateskai önteltsége mellett is szerencsés volt a maga merényében. Ő győzött, és Custozánál semmivé tette Carlo Albertnak nemzeti szabadságért küzdő hadait. Ő, miként Didius tölt erszényeivel Rómát, babérainak sokaságával temette el Némethon egységét; Ausztria alkotmányosságát; Olaszhon függetlenségét s Magyarországon kifejlődését. S Ausztria kormányfőfiai a győzelem botor mámorában a szükséges recolectio helyett ostoba kevélységgel kezdtek föllépni a tényleges viszonyok hatalma ellen. A reactio és udvari kamarilla hallatlan merészséggel kezdé izgatni Magyarországon a külön ajku nemzetiségeket azon célból, hogy a midőn ezek egymást fölemésztendették, a közös rom és gyász fölött ujolag az abszolút hatalom üsse föl vérfoltos diadalmi sátorát. Az alkotmányos ministeriumok csak névben maradtak fönn; s a szabadság kendőzött alcája alatt az ostromállapot rémülete szállott meg minden palotát és gunyhót.

Midőn ezeket elmondók, szükség egy rövid visszapillantást tennünk a márciusi eseményekre s azok eredményeire. Miként Magyarországnak, úgy Ausztriának is, ekkor adaték meg első független felelős ministeriuma. Metternich Clement herceg, az egyetlen tapasztalt ausztriai diplomata, még márc 13-dika előtt elűzeték Bécsből. Utána valóságos özönviz állott be az egész birodalomban. Nyomorult epigonjai a következők lettek: Ficquelmont külügyminister; Kollowráth gróf s csakhamar Pillersdorf belügyi; Kübeck báró pénzügyi; Taaffe gróf igazságügyi; Zannini tábornok hadügyi s Pillersdorf báró közoktatási minister. Az osztrák kormánylatban ez volt az első eset, hogy egy rakásban hat egyén foglalhatott helyet, kik egyébiránt közös elvvel s irányzattal épen nem bírtak, sem egymást nem ismerék. Májusban már a következő férfiakat látjuk a bécsi ministeriumban: Wessenberg báró külügyi; Pillersdorf báró belügyi; Kraus báró pénzügyi; Sommaruga báró igazságügyi; Latour gróf hadügyi; Dobblhof báró kereskedelmi s Baumgarten lovag közmunkák ministere. Juniu

havában Bach tudor lépett be igazságügyi miniszternek, s Hornsbostel kereskedelmi miniszternek. A magyar ministerium egész szeptember haváig következő egyénéből állott: elnök: Batthyányi Lajos gróf; belügyminiszter: Szemere Bertalan; pénzügyminiszter: Kossuth Lajos; igazságügyminiszter: Deák Ferenc; hadügyminiszter: Méssáros Lázár; kereskedelmi miniszter: Klauzál Gábor; közoktatási Eötvös József báró; s a közmunkák minisztere: Széchenyi István gróf; külügyminiszter végre Eszterházy Pál herceg.

Mindezen férfiaknak eme hullámozó időviszonyok közt óriási föladatuk volt. A bécsi ministeriumnak: föntartani a birodalmi egységet; a magyarnak: biztosítani a hon önállóságát és szabadságát. Lehet, hogy mindkét ministerium tagjai lelkiismeretes buzgósággal igyekeznének e magasztos hivatásnak megfelelni; ámde egy részről a német birodalmi viszonyok; más részről a nemzetiségi érdekek oly hirtelen léptek előtérbe, miszerint itt is, amott is: tántorgó kuruzsolók gyanánt tűntek föl azon férfiak, a kiknek kezében egy birodalom s országok sorsa volt letéve. Nevezetesen ezen hónapok alatt Németország is fölébredt s ápril havában Frankfurtban a közbirodalmi gyűlés is megnyittatott. Ausztriának mint a birodalmi szövetség tagjának, s Magyarhonnak mint önálló államtestnek, magas és messzeható érdekei voltak ezen gyűlésen képviseltetni.

A magyar államférfiak fölismerék ezen körülmény fontosságát. Mert az Oderától egész a Duna torkolatáig csaknem általános volt a hit, hogy Pál templomában fog megvettetni a német egység alapja. S úgy hívék, hogy az ottani határozatok lényeges befolyással lesznek az osztrák birodalom ujja alakítására, s a kapocsnál fogva melyben állunk, Magyarországra nézve is közvetlen érdekűek. Prága és Zágráb igényei ellen Frankfurtba hivatkozott a birodalmi német sajtó. Ott vélt találni szövetséget a magyar faj is.

A magyar ministerium Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót küldte Frankfurtba, királyi meghatalmazottakul. S ez utóbbi, eljárásának eredményéről egy külön röpiratban tudósítá Német- és Magyarországot. A frank-

furti magyar követség ezen tagjai külön fölhatalmazványt s útasítást kaptak a királyi helytartó István főhercegtől, s miután c küldetésbe máj. 20-án Pillersdorf osztrák birodalmi miniszter is beegyezett, majnai Frankfurtba sietvén, ott a német nemzetgyűlés elnöke Gagern által május 25-én fogadtattak. Később csak Szalay László képviselte a nemzetgyűlésen a magyar ügyeket, hol küldetését Schmerling közbevetése miatt október hó elejénél tovább nem folytathatta.

Ezenben, a birodalom német tartományai számára octroyrozott alkotmány is nagy fölzúdulást okozott a népekben s különösen Bécsben, melynek lakói leginkább zokon vettek, hogy az aristocratiának még ez időben is sokféle előjogok biztosítvák, s az egyenlőség elve rútul kijátszatott. Az „aula“ (egyetem) tagjai kezdték meg a zavargást s május 15-én már oly fokra emelték az ingerültséget, miszerint katonai erőt kelle a nép elnémitására alkalmazni. Három nap mulva (máj. 13.) a mozgalom már annyira fenyegető irányt vőn, hogy az uralkodó csaknem egész családjával kénytelen volt a föllázadt Bécsből menekülni. A császárt és császárnét követték Zsófia főhercegnő; Ferenc Károly; aztán három ifju főherceg, Bombelles gróf által kísérve, kik aztán Linc és Salzburgon keresztül Innspruckba vonultak.

Végzetes napok voltak ezek! Mert alig hogy V. Ferdinánd s családi környezete Innspruckban megtelepedett, a lázongó horvátok részéről Jellachich József báró s Buszin megjelenvén, a szorongatott dynastia érdekében nem a dühöngő Bécs, hanem a magyar nemzet ellen ajánlotta föl a horvátok vérének s mindenét. Azt mondá: hogy a horvátok, dalnáták s szlávonok komolyan s örökre el akarnak szakadni Magyarországtól s csupán Auszriával egyesülni, — holott az egész világ tudta, miszerint Jellachich bán, a mondott egyesülés alatt nem az osztrák s horvát, — hanem egyedül és csupán a panszlávok egyesülését akarta előmozdítani, midőn Magyarország ellen hitszegőleg fölzendült. Mindamelllett tetszetek az ő szavai Innspruckban; s mig az udvari kamarilla egy részről fölbátorító ígéretekkel s kegymosolylyal halmozta el a hiu bánt: más részről azon töprengett

magában, hogy miképen lehessen saját reactionális céljai eszközetül fölhasználni.

Epez időben Csehországban is tetőpontját érte a forradalmi izgalom, s különösen a cseh hazafiak minden áron érvényesíteni törekedtek a szláv nemzetiség, s szláv néptestvérület és panszlavismus jogosultságát. Május hó 31-re nagy szláv gyűlelmet hirdettek ki Prágába, s e gyűlelemben meghívták a monarchia minden szlávjait. Ezen gyűlelelem kimondott célja és tárgya nem volt ugyan egyéb, mint nyilvános óvást tennie a frankfurti német nemzet egyesítő törekvései s izgatásai ellen; a valódi cél pedig csakugyan semmi más mint az: hogy mikép keljen a szlávok testvérületét előmozdítani s Ausztriát arra bírni, hogy szláv birodalommal alakuljon át. Palacky, a híres cseh-szláv tudós vezette ezen gyűlést mint korelnök (sztaroszt). Alelnökök Lubonirszky herceg és Vráz valának. Ezek testestül lelkestül csehek; de nem hiányzottak a többi szlávajok képviselői sem. Jelen volt a híres szerb költő Wuk Stephanovits Karadics; a kárpáti híres népi izgató Hurbán; Pozenből Libelt és Moraczewszky tanárok; Halicsországból Malisz és Valevszky; a horvát-illyrek közül Kuzslán és Prika; a ruthenek részéről Boriskievicz, Ginielievics s Zaklinszky; továbbá Bakunin orosz menekült; Cybulszky berlini szláv tanár; Purkinje boroszlói tanár, s az Ujvidékről nevezetes Szamatovics és Petrovics panszláv bujtogatók. A szerbek fejedelme egy minister által képviseltette magát. Csak Montenegró nem küldött senkit. A magyarországi ruthenek szintén nem küldöttek rendes képviselőket; de Duchnovics Sándor eperjesi kanonok s Dobránszky Ádolf selmeci bányatiszt sűrű levelezésekben tudaták a prágai panszláv főnökökkel hitsorsosaik fellengző vágyait. Junius 2-kán nyitatták meg ezen congressus roppant ünnepélyességgel. S tuli cseh áldozár és nevezetes író tartá a szent

misét Cyrill és Method szláv apostolok oltárai előtt, honnan buzdító beszédet intézett egyszersmind a hallgatósághoz. Rendkívül emelte ezen ünnepély fényét a tanuló ifjuság nagy száma s a báméskodó néptömeg sokasága, mely itt nyugtalankodó kíváncsiságban hullámozott. Templom után a Zsófia sziget nagy teremébe tódult a képviselők kara, kiket a nézők s hallgatók roppant tömege követett. Itt tüzes beszédek tartáltak a szlávok európai helyzetéről s a mindenszlávok (panszlávok) egyesülésének szükségességéről. A főbb szóvivők egy manifestumot is készítettek e tárgyban Európa népeihez. S halálos harcot proclámáltak a németek, magyarok, törökök s az olaszok, mint a szlávok elnyomói ellen. Mindez az ingerültség tetőpontjára ragadta a sokaságot, mit hogy a szorosán vett cseh párt, mely egy hatalmas Csehországot tervezte alapítani, — fölhasználhasson: a munkás néposztály, a tanuló ifjuság és helyőrség között nagy summa pénzt osztott ki titokban, egy erőszakos fölkelés előidézésére. A torlaszépítők vezetői közt nem kis számmal találkoztak vagyonos lengyel és orosz emigránsok is. A zavargás csakhamar megkezdődött s Windisgrätz heroeg kénytelen volt fegyveres erővel ellentállni a merényletnek. Jun. 12—14-ig tartott a véres csata, s 15-én ujult erővel folytatott. Windisgrätz kénytelen volt a Hradschin és Lőrinchegy magaslataira vonulni, hogy a várost halommá bombázza. Ez hatott a polgárság többségére, mely cserben hagyván a lázongókat, Prágát átadta Windisgrätz hadcsapatainak.

Ez volt vége a prágai szláv gyűlelemben, melynek véres következményei azonban távolról sem rettenték vissza a magyarhoni szláv rajongókat. Sőt a horvátországi illyrek mint látandjuk, rokonaik kiontott véréből mintegy elkábulva, még szilajabb hévvel rohantak a forradalom tátongó örvényébe.

Végzetes napok valóban, melyek lehunytával ezrek szállottak a sírba!....

VIII.

Már mondtuk, hogy V. Ferdinánd a június hó 10-én kibocsátott manifestum által Jellachichot megfosztá hivatalától. Mikor ez történt azt gondolta volna az ember, hogy az a kis és szegény Horvátország melynek kedvező földrajzi helyzeténél egyebe sincs, talán meg fog hunyázkodni s Jellachichot a hon határáról önmaga kiveri. Azonban más-kép történt minden. Jellachich egy nagyot nevetett markába, s midőn a fejedelmi manifestum után Zágrábba bevonult, a horvátok mint valami koszorus diadort, megoszthatlan lelkesedéssel üdvözlék. A közérzet ezen nyilatkozata méginkább fölbátorítá a vállalkozó férfit szellemét s általános fölkelésre szölliá nemzetét mely csak intésre várt. — Bécs megdöbbsent a szokatlan mozgalom hallatára s a hadügyministerium szinlett megzavarodás avagy ravasz kiszámításból-e azonnal parancsot adott ki, miszerint a horvát határörvidéki zászlóaljok melyek épen Olaszországba valának menendők, otthon maradjanak s minden percben fegyverkészben álljanak, a mi meg is történt. Jól számított-e a bécsi ministerium, nem akarjuk megítélni; ámde ezen tény után bizton mondhatjuk, hogy nem a magyarok, hanem horvát átyáncfiai voltak azok, a kik Ausztriától az olasz háboruban legelsőbbben vonták meg a támogatást.

Feltűnő volt mindezek közt, hogy Jellachich eljárását s bűnös ellenszegülését sem az udvar, sem a bécsi ministerium nem rosszalta s meg nem fenyegette. Mi szülemilheté ezen megfoghatatlan elnézést? Az: hogy Jellachich nem volt rest időközben eljárdogálni Innspruckba s ott az udvar legbefolyásosabb tagjaival, nevezetesen pedig Ferenc Károly főherceg és Zsófia főhercegnővel titkos értekezleteket tartva biztos tájékozódáshoz jutnia. A fátyol mely ezen értekezletek titkait takarja sokkal sűrűbb semhogy átpillantathatnunk lehetne; elég az: Jellachich vett utasításainak természetét lehet gyanítnunk onnan is, hogy ő az egész királyi manifestummal mit sem gondolt, s a lázadás szövétnekét szabadon lobogtatta szent István birodalma fölött.

A magyar ministerium gyanítá, hogy e túlszaklatott nemzet sorsába hamis játéku kezek is beavatkozhattak, tisztába akart jönni az ügyek állásával.

E végből június végével magán értekezlet határozatát tartatni az udvar megbízottával, kik között János főherceg mint közbenjáró vala föllépendő Batthyányi Lajos magyar ministerelnök s Jellachich bán között Bécsben. Ezen értekezlet azonban mi eredményre sem vezetett; mert a kölcsönös eszmecserében mind két államférfi a pragmatica sanctiora hivatkozték ugyan, de különösen Jellachich oly különös felfogással, mely minden békés kiegyenlítés útját előre elzárta. A bán különösen azt követelte, hogy Magyarország mondjon le saját önállásáról s különösen a hadügyi és pénzügyi ministeriumról. Ő tehát a helyett, hogy saját nemzetének érdekében beszélt volna, úgy lépett föl mint a korona képviselője, a mi által természetesen lehetlenné tett minden további értekeződést, míg más részről újabb támpontot nyújtott a bécsi ministeriumnak és a reactionnak, mely már most fölbiztatva Jellachich által a horvátok közreműködéséről, nyílt szakításra késztült Magyarország ellen.

De mielőtt a bécsi kormány haretéren hitta volna ki saját végzetét, Latour gróf hadügyminister külön magán tanácskozmányokat is tartott a bánnal, s már ezen tanácskozmányokban megállapították az egész hadművelet terve, mely Magyarhon leigázására vala alkalmazandó. S mielőtt Jellachich Bécsset elhagyta volna látogatást tőn Innspruckban is, s ott a Zsófia főhercegnő által vezetett udvari kamarilla előtt oly csábító színben tudta saját loyalis érzelmeit feltüntetni s magát behízelegni, hogy ez idő óta már nem mint lázító, de mint az osztrák monarchia főtámasza tekintetnek. Természetes ékesszólása s az udvarnál régibb idők óta birt bizalmas viszonyánál fogva oly élénken tudta előterjesztetni a birodalomnak rendkívüli veszélyes állását s a horváth nemzet megingathatlan ragaszkodását a trónhoz, miszerint

a császár és Ferenc Károly főherceg könnyekre fakadnának, Zsófia főhercegné pedig érzékeny ellágyulásában összeölelné. Ily körülmények között Jellachich boldog kilátásokkal s föllelkessedve tért vissza hű horvátaihoz, míg Batthyányi elbámulva a dolgok ily gonosz fordulatán, honszerető lelkének nemes fölindulásában ily szavakkal búcsuzék el az elbizakodott bántól: „No majd találkozunk a Drávánál!” — „Nem ott — válaszolá rögtön Jellachich — hanem a Dunánál!” A kocka el volt vetve; s Jellachich alig érkezék Zágrábba, a legnagyobb eréllyel fogott minden hadkészületet megtenni Magyarország ellen.

Nem volt derültebb a magyar láthatár ez időben Erdély felől sem. Az osztrák birodalomban fölmerült politikai rázkódások s mozgalmak a Királyhágón túl is felizgáták a kedélyeket, és habár csak mint messziről jött hab érinté is az itt lakó fajokat, e hullámmat oly erővel verdesé Erdély lakóit, mint fölzájlott tónak habjai annak távol eső pontjait. A magyarországi mozgalmak kettős hatásban nyilatkoztak itt. Egyiket az Erdélyiely történelmi egyesülés vagyis az únió eszméje, másikat a Bukarestben ápoltt szabadelmű s oláh nemzeti pártnak azon törekvése idézte elő, miszerint Decebal és Tuhutum patrimoniájából „Dák oromania” név alatt egy külön oláh birodalom alakíttassék. A nagyszerű harc jelszava a zernyesti szorosoktól egész a királyhágói halmokig nem volt más mint „éljen az únió!” magyar részről; oláh részről pedig „éljen a nemzeti szabadság!” A szászok mintegy a két párt között állva, kezdetben közönyösen viselék magukat ezen mozgalmak közt; ők ismeretes féltékeny szemeket csupán régi kiváltságaikra fordíták s azt gondolák, hogy nagyon okosan cselekszenek hogy ha minden párttal kacérkodnak; ha csak pusztá szemlélői maradnak az eseményeknek, s míg a keletkező fürgeteg elvonul a sárgafekete osztrák zászlók árnyai alá vonulnak. Hanem a többi izgékony szomszéd elemek, s azon körülmény, hogy a márciusi napokban már csaknem minden középületen a magyar törekvések diadalát hirdető nemzeti lobogók lengedeztek, őket is csakhamar megmozdították. Az ország főkormányzó-

ja a tudós és híres történész Teleky József gróf is az únió mellett nyilatkozott, s annak szükségességét mind a szász nemzeti egyetem mind a szebeni várostanács ellenében érélyesen védelmezte. Ez időben még az oláhok sem ellenezték azt.

A főkormányzó június hó 1-ső napjára hívta össze az országgyűlést Kolosvárra, hol miután az oláhok is képviselve valának, az únió roppant szótöbbséggel s határozatilag itt is elfogadtatott, a mire aztán egy tekintélyes számu küldöttség indíttatott a pesti közös országgyűlésre. Az ekkép elfogadott únió mellett szavaztak maguk a szászok is, s arra egy Innspruckba menesztett külön választmány által ujjlag kikérték a fejedelmi szentesítést. Az erről szóló hivatalos s a császár által aláírt okmányt a visszatért küldöttség átnyújtá aztán Batthyányi gróf miniszterelnöknek, mely okmány végre az országgyűlés s István főherceg nádor és királyi helytartó által lajstromzatba vétetett. Puchner tábornok, mint cs. kir. kormánybiztos maga hirdette ki ezen okmányt Erdélyben mindenütt.

Amde, alig hogy ez Erdélyben végbement, azonnal megkezdte itt is a maga armányait a kamarilla. A szászok és oláhok legnevezeteseb egyéniségei rögtön Bécsbe hívtak s titkos útastításokat kaptak az únió fölbonctására nézve. A nemzetiségeknek egymás iránti gyűlölsége s féltékenysége bámulandó vakmerőséggel tüzeltetett föl az ország társnépei között, s a szabadság és magyarság elleni erősen hívék, miszerint csakhamar romba lesz döntve az egész márciusi alkotmány s az Erdély és Magyarhon közötti századok óta kívánt s most megtörtént únió álomkép gyanánt fog eltűnni.

S mindezeket hinni nem is ok nélkül lehetett. A bécsi kamarilla jól kiszemelte saját embereit s a szászok és oláhok közül mind oly férfiakat választott eszközeiül, kik polgártársaikra mindannyian ellenállhatatlan befolyást gyakoroltak. Ehez járult: hogy miután az új alkotmány következtében mind az udvari kancellária mind a kincstárnoki igen jövedelmes s eddigelé majd nem kizárólag a szászok által kezelt hivatalok is fölloszlattának, ezek féltek, hogy a közélet deszkáin jövőre a magyarok által fognak pótoltatni,

ig más részről miután a papi tized is eltörölték, ezen dús egyházi javadalom elvesztése ugyanannyi egyes ellenségeket támasztott, a hány szász papot számlált vala Erdélynek hét bérce. Ezen érdekek okozták, hogy a szászok inkább kívánczokt az osztrák rabszolgák maradni, mint Magyarhon szabad polgárai, s hogy a zászlóvivők, csak hogy ezen alacsony önzést elpalástolhassák, ellenhatásuk cégeül a németiség föntartását tűzték ki s hirdették a világ előtt.

Maradhattak-e ily mozgalommal szemközt vesztég Erdély legnépesebb nemzete, az oláh faj? E faj, mely századok óta nyomorva volt, de melyek szunyadó önérzetét a máriusi változások friss lehe méginkább fölébreszté mint a szászokban? A kamarilla jól tudta ezt s azért maga adott alkalmat hogy ezen népfaj is mielőtt megmozduljon. Első ténye volt Saguna oláh püspököt megnyerni a lázítás főszközül, ki is a császár és udvar nevében püspöki körleveleiben izgatá a magyarság ellen hiszékeny hitsorsosait s ki Laureani oláh publicistával Szebenben oláh nemzeti bizottmányt alakított, s a szászokkal közremunkálva innen intézé a nemzeti ellenhatás mozgalmait. De még ez is mind kevés. A szászok maguk intéztek lázító kiáltványokat az oláhokhoz, igérvén ezeknek, hogy nem csak ők de a császári hadak is támogatni fogják, csak ragadjanak fegyvert a magyarok ellen. S ez mint akkor történik, midőn a magyar királynak teljhatalmu biztosa éppen Kolozsvárott foglal székhelyet, hogy intézkedéseket tegyen az általános kitörés elnyomására.

Az izgatás minden oldalról annyira ment, hogy az oláhok május hó 15-re általános népgyűlést határoznának s tüznének ki Balázsfalvára, kívánalmaik pontozása végett. Tömeges volt az a népség mely itt az oláhok s szászok részéről összegyülekezett. Mert leszámítva az oláh pópákat és ügyvédekét csak a világiak közül több mint 12,000-nyi lovas ember csoportosult össze. — Tekintve ezen nagyszerű népgyűlés külső jellemét, ilyet aligha látott Európa valaha. Egy félig barbár s rajongó néptömeg, fölismerhető éles vonásu jellegzetével a római és telepeknek, vad, hullámzó zajában a politikai szenvedélynek, rend-

kívül érdekes és megragadó képet tüntetett föl a néző előtt. Itt gatyás, vastag kucsmájú, elbarnult arcu, villogó szemű s mezitlábos népcsoportok, amott hordófenekeken, magas padokon s asztalokon szónokló dühös papok és ügyvédek, majd bokáig érő német gérokban taglejtegző sovány szász tanárok domborultak ki a viharzó tömbekből. „Éljen a szabadság! Éljen Dáko-Romania!“ — hangozék minden oldalról. S a gyűlés, hogy ezen jel-szavakat érvényesítse tizenkét pontba formulázta kívánalmait, melyeket V. Ferdinánd császárhoz Innsbruckba Saguna püspök s gróf Nopcsa hunyadmegyei főispán vezérlete mellett egy külön deputációval azonnal meg is küldött. A jó lelkű fejedelem kitűnő szívélyességgel fogadta ezen küldöttséget s biztató reményekkel igyekvék duzzadt igényeiben mérsékelni; mindemellett, mint illik, az oláh nép igényei érvényesítése végett Magyarország helytartója s a magyar kormányhoz útasította. Mit is lehetett tennie? Az uralkodó és családjának ismeretes jószívűsége és vallásossága nem engedhete ily kárhozatos ügyben szándékos bűnrészességet; de a megmérgezett udvari környezet mégis talált alkalmat oly dolgokat sugni a küldöttek füleibe, melyek a küldötteket bűnös merényekre bátoríthaták. Így történt, hogy Mikás József, Papp Sándor, Barnucz és a híressé vált Janku, rögtön fölkerelkedve szélvész-ként s izgatva járták be Erdélyt, romlást, pusztulást és halált hirdetvén a királyi udvar nevében minden magyar ellen.

Ezen időszak eseményeire vonatkozólag, még csak a következőket kell fölemlítenünk.

A mint t. i. a junius elsején megnyílt erdélyi országgyűlés is kimondá beleegyezését a Magyarországgal történendő egyesülésre nézve: a szászok és oláhok jelesb egyénei szintén Bécsbe siettek, s onnét az erős szándokkal tértek vissza, miszerint az 1848-ki alkotmány megdöntésére minden eszközt mozgásba teendének. Nem hiányzottak e közben kalandorok, kik mind az erdélyi, mind a magyarországi oláh helységeket bejárván, a népet azon ürügy alatt, mintha a császártól lennének kiküldve s megbizva: vakmerőn nyílt lázadásra s fegyveres fölkelésre bujták a magyar nemzet ellen, s azt azon rémhírrel inger-

lék, mintha a magyar nemzet minden más népiséget ki akarna irtani. E vakmerő bűntény, mit a szászok hasonló szellemben már szélteben üztenek, csakhamar oly veszélyes irányt adott az oláh nép kedélyének, hogy főleg Erdélyben általános zendülés törne ki. Természetes vala ez Erdélyben, hol legrégibb idők óta az oláh nép sebei nemcsak nem orvosoltattak, sőt napról napra szaporodtak. Az oláh nép fősérelmei közé tartoztak különösen, hogy, bár az erdélyi népiségek között legnagyobb számú vala, semmi politikai joggal nem birt, a hűbériség viszonyai által leginkább nyomatott, sem megyeileg, sem országgyűlésileg képviselettel, egyénei hivatalokra nem alkalmaztattak, papsága semmi életbiztonságban nem részesült, sőt még nemzetisége sem birt azon politikai súlytal, melylyel a többi népiségek. Ezen lealázó állapot valóban csak elkeserítőleg hathatott az oláh népre oly korszakban, midőn Európa egyéb népei csaknem mindenütt kivívott szabadságuk s nemzetiségük örömmünnepét ülék; midőn a szomszéd havasalföldi oláhok is oly alkotmányos engedményeket élveztenek immár, mint a legszabadabb népek. A magyar kormány igyekvék ugyan e bajokon — mint látók — őszinte jóakarattal segíteni: de már későn; mert a forradalom tüze, mely Oláhországból csapott ide át, s melyet a szebeni szász bizottmány saját céljára titkon még inkább élesztett, annyira terjedett, hogy azt csak fegyveres erővel lehetett volna elnyomni. De a magyar nemzet, nem akarván polgárvérrel bemocskolni a szabadság oklevelét, melyet az erdélyi oláhság számára is törvényes úton készített: békés úton törekvék helyreállítani a felzavart nyugalmat. E nemes célt azonban itt sem érheté el, sőt a dolgok nagylelkű szemlélete által sietteté azon iszonyu vihart mely nem sokára lángba borítá Erdély láthatárát. Azalatt ugyanis, míg a kormány s az országgyűlés csak törvényjavaslatokkal foglalkozék, az Oláhországból száműzött néplázítók is szövetkeztek az elégtelen tömeggel, kik aztán vad lelkesedéssel kezdték hintegetni azon veszélyes eszméket, melyek miatt Bukaresztben nem rég élethalál-harcot vívtak, s melyek nem mások: mint egy dáko-román független birodalom eszméi.

Ezen eszmék csakhamar áthatottak az Erdélylyel határos oláh népességű magyar megyékbe is, s oly irányt adtak az itteni népmozgalomnak, mire senki nem számított. Egyelőre még maga a birodalmi kormány is mehökkent ezen eszmék terjedésétől, de gátolni sem nem akará, sem képes nem vala. A magyar kormány politikai úton kísérté meg tehát ellensúlyozni a szászok csábításait, s néhány ezer forinttal Erdélybe küldte P a p Zsigmond román képviselőt, miszerint az oláh főigazgatókat, különösen pedig a hírlapírókat kenyerezné le a magyar ügynek, de a magyar kormány itt is későn járván, kénytelen vala magára hagyni Erdélyt, minthogy a rácok és horvátok föllázadásai még közelebb veszéllyel fenyegeték a szeréncsétlen anyahont.

Az oláh mozgalom ekkép mind Erdélyben mind Magyarországon újabb irányt nyervén, egyszersmind összehangzóbb is lőn, bár annak céljait maga a buta nép fölfogni sem tudta. — A magyar kormány elküldte aztán M u r g u Eutim román képviselőt is az erdélyszéli oláhok közé, holt nagy tiszteletben állott, miszerint világosítná föl az eleséftettakat; — de kevésben mult, hogy a jóakaratu férfin saját felei által agyon nem köveztetett. A nép t. i. már annyira elvadult, hogy békeszóra többé nem is akarna hallgatni.

Az oláh nép ellenhatását e közben a szász nép vakmerő fellázadása még tovább vezette. A szász nép ugyanis már májusban, midőn még csak szóban volt a testvérhon egyesülése, nyilván ellenszegült a magyar alkotmánynak s makacsul izgatott mind az egyesülés mind a kormány ellen. Sőt a „Siebenbürgischer Bote“ című hírlap s több merész proclamatiók által fegyveres fölkelésre lázítá az oláhságot. Frigytársul ajánlkozott az oláh nép részére, s kérkedve hirdeté, hogy a közös harcban, melyet Magyarország ellen indítanak, a császári seregek is fogják támogatni. A szász nép azonban csak folytatta e tényben régi hálátlanságát, melynek más korábbi időkben is számtalan jeleit adta, midőn t. i. a magyar nyelv diplomáciai állása ellen harcolt a hazafiakkal. Pedig az ellenszegülés annál szembetűnőbb s váratlanabb vala e részről, mint-hogy a szász nép legkisebb s fiatalabb népi-

sége vala Erdélynek, hol csak az ős lakók nagy lelkiüségéből telepedhetett meg.

A szász népet t. i. a XII-ik században fogadta be a magyar nép, hogy Erdélyben főleg a földmívelést s ipart előmozdítaná. A királyok a legjobb földet adták nekik, és a magyar polgári jogon kívül még azon kiváltsággal is megajándékozá, hogy önmagukat hazájuk szokása szerint igazgathassák. A mivel tehát a maroknyi szász faj Erdélyben bir, azt a magyar nagylelküségének köszönheti, s azért csupán hálával tartozott volna. És mégis, midőn az 1841—43-diki országgyűlés alkalmával, Magyarország példájától ösztönözve, az erdélyiek is vissza akarák adni nyelvüknek azon fontosságot, melyet a latin nyelv foglalt el, a szászok nemzetiségük nevében a német nyelvnek követeltek felsőbbiséget és azt kívánták, hogy a politikai ügyekben a magyar nyelv mellé helyeztessék. Az országgyűlés ellene szegült ezen követelésnek, melyet semmi előbbi eset vagy jog nem igazolt. Midőn a régi törvényeket akarta helyreállítani, az volt célja, hogy Erdélyország függetlenségét salkotmányos életét biztosítsa. Következésképp megtagadta a politikai jellemet azon nyelvtől, melyet József császár erővel be akart hozni az országba. Megismerte, miszerint joguk van a szászoknak nemzeti gyűléseiben németül beszélni, de kijelentette, hogy: mivel az országgyűlésen magyar polgárokként foglalnak helyet, kötelességük az ország- és kormányhoz magyarul szólani. — „Kivánjuk-e mi — mondák az erdélyiek — hogy kiváltság-, szertartás-, szokásaitok s nyelveteket, vagy mindazt feláldozzátok, mikis gyarmatokat nemzetiségét négy századon át fentartotta, midőn magyar fejedelmek alatt éltetek? Hallván titeket: szinte el kellene hinni. De nem; csak azt kívánjuk tőletek,

mit már a fejedelmek alatt is megtettetek. — Igazán mondhatjátok-e, hogy ezen szabályok veszélyeztetik nemzetiségtöket, most, midőn Erdély német fejedelem által kormányoztatik?“ Magyarhon nem Németország. Ezért a Magyarországra befogadott szászok nem tehetnek a magyar nyelv ellen oly kifogást, mint milyent tesznek a magyarok a német ellen. — Az erdélyiek tagadhatlanul nagyot hibáztak abban, hogy engedvényt adtak nekik: mert azon számos kiváltságok, melyekkel minden más népiségek fölött birtak, részint háttérbe szoríták a nagyobb s érdemesebb népiségeket, mint például az oláh fajt, részint tág mezőt nyitottak az osztrák kormány germanizáló politikájának. Hogy pedig épen csak ez azon tér, honnét legnagyobb veszély fenyegette Erdélyben a magyar nemzetiséget világosan bizonyítja az is, hogy a sokkal számosabb oláh népiség, egész a legközelebbi forradalomig, nemcsak hogy nem ellenezte a magyar nyelv diplomaciai állását, sőt egyedül s kizárólag a magyar nyelvnek követelt politikai jellemet, mint különösen Hunyad megye is, hol csupán oláhság lakik.

Az oláh nép valóban, főleg a nemzetiség ügyére nézve, a legujabb időkig, teljes nyugalomban élt Erdélyben. S e nyugalom csak akkor kezdett megbomlani, midőn a szászok felbujtvák az osztrák kormány által, olynemű követelésekkel léptek föl a magyar nemzet ellen, melyeket jogosaknak ismerni csak a nemzet önlealáztatása lett volna. Ez természetesen sértette a hű nemzetet, miért is, hogy annál nagyobb erővel állhasson ellent, az oláh népben keresett magának frigy társat, melyet magával ragadván, közvetve oly eseményeknek lön okozója, mik Erdélyt nemsokára elképzelhetlen nyomor- és szenvedésbe süllyeszték. —

IX.

Fordítsuk tekintetünket ismét a rámozgalomra. A kormány azon igazságos ösztöntől buzdítva, miként legnagyobb gyöngeség az ellenfél erejét kicsinyleni, tetemes haderőt szállított le naponkint az alvidéki lázadás megzabolázására. Ha polgárvért kíván

vala szomjázni, annyi erővel, mennyi a fejedelem törvényes szövetségében minden percben rendelkezése alatt állt: már csak egy intézésbe kerül, hogy azonnal szétűzessék a dühöngő zendülés, mely a magyar álladalom ellen ép azon percben támadt föl, midőn az al-

nyomott népfajok épen százados rabszijaiktól oldoztattak föl. De a kormány nem tekintve a harcra fölhívott több ezernyi magyar polgárság megbántott jogérzetének bosszútűzét — erejének érzetében, melyet az igaz ügy kölcsönzött: — a kiengesztelődés nemes útját kísérté meg, s a leküldött kormánybiztos Csernovics és Hrabovszky főhadi parancsnokot oda útasította, hogy hallgatván ki a rácokat, igyekezzenek inkább lecsendesíteni, mint élesztetni a polgárháború tűzét. E pillanatban hajlandók voltak erre maguk a rácok is; nem azon célból ugyan, hogy felhagyjanak kezdeményeik folytatásával; hanem mivel a körülmények kényszerítő helyzeténél fogva hasznosnak találták. Mindegy. Valamint a természet életében, úgy a történetekben is többnyire két ellenkező ok, ugyanazon eredményre vezet. Ugy itt is. — Mintán tehát a rácok is készségüket mutatják a békealkudozásra, főnökeik s az említett kormánybiztosok közt június 24-én következő pontokban megkötött az:

1) A folyó esztendő május hó 6 naptár szerinti 1-ső napján, a Karlovicon tartott népgyűlésen megválasztott bizottmány, s az ennek alárendelt más kisebb bizottmányok továbbra is fönmaradnak s működéseiket folytatják mindaddig, míg a karlovici népgyűlésből ő felsége elébe küldött választmány vissza nem térend, vagy attól hiteles tudósítás nem érkezik. Azon esetre pedig, ha az érintett küldöttség mátol számítandó 12 nap alatt meg nem jőne, ezen határidő elteltével a karlovici bizottmány, s az ez alatt álló bizottmányok rendelkezésétől függő, s bár hol összegyűlve lévő nép minden kifogás nélkül haza fog küldetni.

2) Azon érintett karlovici küldöttség ő felségéhez leendő megérkezéseig, vagy illetőleg az első pont értelmében kitűzött tíz nap elteltéig, valamint a karlovici bizottmány tagjai, minden megtámadás ellen biztosítottak; úgy a haza menni szándékozók bántódás nélkül távozhatnak.

3) Azon esetre, ha az ismételve érintett küldöttség visszajövele, vagy illetőleg a kitűzött tíz nap eltelte után semakarna az egybegyűlve lévő nép békésen haza oszlani, vagy addig is ezen egyességet bármely pontjaiban

megsértené, akkor a második pontban biztosított személybántsátlansági biztosítás megszűnven, mint nyilvános ellenség fog tekintetni.

4) A mai naptól fogva minden honpolgár személye s vagyona mindkét részről szentnek nyilvánítottatik; a közlekedés, kereskedés és utazás mind szárazon mind vizen biztosítottatik.

5) A végvidékiek és csajkások, úgy ezek tisztjei is a kitűzött határnapig haza menni tartoznak, hogy így a régi rend és engedelmesség addig is helyreálljon, s ebbe a bizottmány nemcsak hogy semmi akadályt nem fog tenni, sőt a rend ily módon helyreállítását teljes erejéből elősegíteni fogja.

6) A Bácsmegyében, Bánátban s más helyeken összegyűlt katonaság s őrseregek, nem csak a kitett időig semmi ellenséges megtámadásokat nem tesznek, hanem minden honpolgárnak személyét s vagyonát, minden nyelv- s valláskülönbség nélkül biztosítani fogják.

7) A karlovici bizottmány azonnal proclamaciókat leszen köteles mindenfelé a néphez bocsátani, melyekben tudtára fogja adni a népnek, hogy a jelen egyességben foglalt pontokat szigorúan megtartsa, bármily vallásu s ajku honlakosokkal békességben s szeretetben éljen; a kedélyek izgatásával végkép felhagyjon, a maga rendes foglalatossága után lásson, mely a királyi biztosok részéről is meg fog tétetni. Kelt Újvidéken jun. 24. 1848. Aláírva Hrabovszky altábornok, s Csernovics kir. biztosok, valamint a szerb nemzeti karlovici, úgy nem különben a középponti választmány tagjai által.

Ezen egyezkedés következtében a szerződő felek csakugyan oda is fordíták minden igyekezetöket, hogy az aláírt pontok szentül megtartassanak. Hrabovszky azonnal szózatot intézett a néphez, s fölvilágosítá a körülményekről; ugyanazt cselekvé a karlovici bizottmány is. Ámde valamint a felzúdult tengerárt nem lehet csak úgy könnyedén föltartani hullámszásában, hogy ki ne csapjon korlátolt medréből, úgy a népet sem, mely egyszer fölháborodott. A felzendült rác nép két nap mulva az egyezkedés után újabb kitörésekben igazolta ezt. A tűznek csak lángja

volt elfojtva, de az izzó parázs nem. Ezért történt, hogy június 26-án, midőn épen követválasztásra gyűlt össze Ujvidéken a vegyes nemzetiségű lakosság, a rácok pincékből s más rejtkehelyekből fegyveresen rohantak ki, s szeszonyu vadsággal megtámadván a tömeg közt lévő magyarokat és németeket, válogatás nélkül kezdték öldökölni. Félrevérvéne közben a harangokat, midőn a dühöngő csoportok már nem találtak martalékot a piacon, útcáról útcára száguldoztak; betörték a békés polgárok lakáikba, s hol magyart találtak, irgalmatlanul agyonverték. Résztvett ezen mérsárlásban a városi szerb nemzetőrség is, mely ugyancsak Hrabovszkytól kapott az esemény előtti napon 2000 lövésnyi puskaport. Rác gyermekek, sőt nők is belevegyültek a véres mütételbe, s örjögve ujongtak örömlükben boszújuk kiöntésén. Reggeli 8 órától déli 12 óráig tartott e barbar öldöklés, a nélkül, hogy a városban fekvő, vagy a pétervárad i katonaság által gátoltatott volna. A zavargás azonban, és a lármaharangok zúgása két napig folyvást tartott.

Csernovics k. biztos hiába igyekvék lecsendesíteni a lázongók böszültségét, csak Sztratimirovics szerb választmányi elnöknek sikerült az, természetesen ennek is csak akkor, midőn a lázongók már kifáradtak a rettentő öldöklésben. A katonaság csak akkor állott ki, midőn már minden elmúlt, s ekkor sem tett egyebet, mint hogy őrvonalat húzott a magyar és rác útoák lakói közt. A polgárság nagy része Péterváradra költözött, s a vár védelmi állapotba helyeztetett; de koránsem azért, mintha a lázadás ide is elterjedhető veszélyétől félni lehetett volna — mivel Hrabovszky a rácok legfőbb titkos istápjja volt — hanem csak színből, a népség megnyugtatóására. A csend helyreállítására Pichler lovas százados bizatott meg, midőn arra már semmi szükség nem volt. A szerviánok, kik részt vettek a gyilkolásban, s kik az öldöklő mütét tervezeténél fogva elsők törtek ki, a városból elküldettek. Az áldozatul hullottak számát senki nem határozhatja meg; bizonyosan nem kevés volt az. Így törte meg a föllázított nép vad szenvedélye az egyezkedés pecsétét, így bizonyodott be ama történeti igazság, hogy az oly népben, mely fanatizál-

va van valami ügy ellen, fogadás, ígéret, eléggé soha nem biztosít annak tiszteletéről. A kormány megbizottjai, s különösen Hrabovszky vehette volna ennek elejét, ki mint beavatott bűnrészes, a lázadók emez orgyilkos merénységéről is birt előleges tudomással; de nem tette; mert nem akarta. Ezt nem fogjuk osudálni, ha meggondoljuk, hogy Hrabovszky oly egyéniség volt, kit születésének története, s életviszonyai szorosabban kötöttek a rác, mint a magyar érdekekhez. Hanem a kormány részéről, ha kétes jellemű egyének kezei közé teszi le egy nemzetnek sorsát: megbocsáthatlan véték mindenkor.

Miután az Ujvidéken fölmerült vérengző emez események, és az ottani nép később tapasztalt féktelensége is tanusítá, hogy a csend és közbátorság föntartásával megbizott kormánybiztosok mérséklettel használt kiméletessége gúnynyal fogadtatik, s általános félelem s rettentés árasztatnék el, a pétervárad i főhadi parancsnok, Csernovics Péter kormánybiztossal egyetértőleg, nem csak a Zánni-féle gyalog-ezred négy századból álló zászlóaljját helyeztette Ujvidékre; hanem annak lakosaihoz ujlag felszólítást intézett, kijelentvén, hogy mihelyt még egyszer merészelnék a harangokat félrevern i és zavarogni, a tornyot a hidsánora felállított ágyuk által azonnal összeomlasztatja, s magát a várost is földig lerontja. A rögtönítélő bíróság ujonnan kihirdettetett, s az Estei gyalog zászlóalj, mely Temerinél vala felállítva Ujvidékre parancsoltatott; a temerini s járeki állomásokra pedig egy osztály császár-huszárság állíttatott. —

Ez alatt az Innspruckba járt bizottmányi küldöttség is megérkezett, mely a rácoknak azon szomorú hírt hozá, hogy a Karlovicon elkövetett zavargásokat, valamint a nemzeti gyűlés idétlen végzéseit, a felség határozottan rosalta, s a lázongókat oda útasítá, miszerint szoros köteleességüknek ismernék azonnal visszatérni a törvényes engedelmesség útjára.

Vigasztalta azonban őket egy más körülmény. Azon álhír terjedt el ugyanis közöttök, hogy midőn a küldöttség Károly főherceg s ennek fönséges neje Sóf i a hercegnőnél is tisztelgett Innspruckban, ezek azon

megbízatással bocsáták el a rácokat, mikép a törvényes fejdelem eme roszalásával mit se gondoljanak, nem lévén az egyéb pusztán politikai nyilatkozványnál, minek többnyire ellenkező értelme van; folytassák azért tovább is egész erélylyel a lázadást, tegyenek meg mindent, mit annak diadala biztosítására szükségesnek vélnek, s legyenek meggyőződve, hogy az uralkodó ház, nem csak hogy el nem fogja hagyni őket; sőt inkább minden kitelhető módon istápolni. A rácok természetesen e hirre úgy értették a dolgot, s úgy látták, hogy a politikai ármányok kárpitja alatt egészen másképp működik a főhatalom keze, mint azt kibocsátott kormányrendeletei, s a tett intézkedések vallják, — azt vélték továbbá, hogy nekik nem a szavak, hanem a trón által kitűzött cél irányához kell alkalmazkodniok. Mindez ugyan véleményünk szerint is merő vak hir lehetett a mit a nép elámitására maguk a lázongók karvezérei gondoltak ki, azonban mégis, ennyi is elég volt arra, hogy a hamvalgó parázs újra föllobbanjon. Mert alig hogy a 14 napi fegyverszünet lejárt, a rácok nem csak el nem széledtek, hanem Perlasz alatt tábort ütven, napról napra szaporodtak ismét. Az útasokon iszonyu méltatlanságokat vittek óránként véghez, s a Béga csatorna hosszában lefoglalván a hajókat, mintán a bennök lévő árukat, s egyéb cikkeket kiszedték, Pancsovára küldötték. Napi foglalkozásukká a lopás, rablás, gyujtogatás vált, s remegésben tartották az egész vidéket. Különösen Becskerekre is fenték fogaikat, hol Kiss Ernő ezredes alatt magyar katonaság tanyázott; s minthogy az itteni lakosság nagy része meleg rokonszenvvel viseltetett a lázongók iránt, boszankodtak, hogy a magyarok ottani táborozása miatt nem csatlakozhattak barátaikhoz. E végből már több ízben neki is rohantak Becskerekek; de a magyar katonaság ekkori mérséklete mindannyiszor elhárítá az összeütközést. Azonban míg ezek a béke olajágával közelgéne a pártütökhöz; míg egyedül arra munkáltak, hogy az ellenséges viszonyok barátságos úton egyenlítésenek ki, a rácok faluról falura járva, erőszakosan bujtogaták a lakosságot, s hol ez velök csatlakozni vonakodott porráégetéssel, feldúlással fenyegeték. A rémités és erőszak ezen

rendszere természetesen sok helységet, s több ezer honpolgárt magával ragadott; de némely helyeken mégis s főleg a király, s alkotmányhoz hűbbek és szilárdabbak, határozottan ellenszegültek a zendülők erőszakoskodásinak. Szent-Mihály végvidéki falu lakói elsőek voltak azok közt, — de irtózatoss — nemes hűségökért — végpusztulással lakoltak. Jun. 30-án ugyanis, a boszus lázongók Sz. Mihályba berontván, azt először kirabolták; a nőket megfertőztették, azután felgyújtván, a lakosság s elfogott gyermekek nagy részét a lángba dobálták, s a többieket korcs nemkülönbség nélkül, kegyetlenül legyilkolták. Az egész falu összeperzselt romhalommá lőn, melynek lakói kivesztek, s határa lakatlan pusztá sirrál lőn.

A polgárháboru emez iszonyai hasonló sorssal fenyegeték Debelliács másik magyar végörvidéki falut is. A bős fanatismussal vitt bujtogatások közt itt is megjelent kilenc szerb öltönybe burkolódzott rác; s felszólítá a lakosságot, hogy akar-e a lázadókkal tartani, s azoknak segítségére lenni, vagy pedig a magyar király mellett maradnak? Ily felszólítás már a rác bizottmánytól is érkezett a faluhoz, mire, valamit emez említett emissariusok kérdésére a hű lakosság határozottan válaszolá, hogy ők a zendülökhöz állan nem fognak, a magyar királyt pedig, és annak kormányát utósó cseppvérig készek minden rossz ellen védelmezni. A rácok erre irtózatoss fenyegetésekre fakadtak; de a bátor lelkű nép meg nem ijedvén szavaiktól, mindnyájokat azonnal kiküldte a faluból, izenvér a lázadóknak, hogy ő sem bárány, s vagyónának és életének megtámadóit kész illőleg fogadni, — Uzdint is meglátogatták a hivatalan vendégek, s azt reménylék, hogy ez itten jámbor életű oláhságot majd könnyebben elcsábítják. Csatlakoztak. Hűbb vala ez hasonlag a királyhoz és alkotmányhoz, hogy sem a jogtapodó lázadók áligéreteitől elkábul, vagy fenyegetéseiktől megrettent volna. E jó szellemű nép nyilván kimondá, hogy a magyarokkal kíván tartani. A rácok vacsitkozódások, s fenyegetődzések közt távoztak el, s nem sokára mind két helységre nézve be is váltották azt.

Ez alatt a rácok Szerbiából tetemes se-

zitséget is kaptak. Junius 29-én Szendrőnél már több mint 4000 fegyveres szervián jött által Kubinba. Az elébbi szökevények sorsa, kik Magyarországon szabadon rabolhatnak, csábító ingerrel hatott a vér- és zsákmányon hizó szervián csapatokra. Ez időben a határőrök már csaknem mind elhagyták házhelyeiket s táborokba szálltanak. A merre elvontak rablás, pusztítás, vér és tűzvész jegyezte nyomukat. E miatt a magyar lakosságnak, mely úrvonalra volt különféle ponto-

kon kiállítva, gyakran megkelle a rendetbontania, s tűzhelye védelmére, mint az adai nemzetőröknek — visszatérnie. Junius utóján a rákok vakmerősége még Ujvidéken is, hol a kormánybiztos tartózkodott, annyira ment már, hogy éjjel megrohanván a magyar s német nemzetőröket, tökéletesen lefegyverzték. Mind ez csak előjátéka volt azon borzasztó drámának, melynek rettentő jelenetei, még csak ezután következnek.

X.

Lehet képzelni, hogy az országnak ezen rendkívüli s leirhatlan zürzavara mennyire igénybe vette az első felelős magyar ministerium minden tevékenységét. Ezen tevékenységnek azonban április 7-ke óta, midőn az 1848-diki törvények szentesítették s nemzeti kormányunk megalakult, egész július haváig csekély gyümölcsei mutatkoztak. S ennek okai nem csupán a régibb földult s még meg nem alakulhatott újabb viszonyokban, hanem a ministerium tagjainak egymással ellenkező irányzataiban is rejlett. Mert ezen ministerium különböző politikájú férfiakat kötött össze, kiknek eltérő elveik nem kis mértékben zsidbaszták a kormányzati gép kellő mozgását. Jól tudák ők ezt maguk is; de egymástól szétválni most éppen annál kevésbé tarták tanácsosnak, mivel megvalának győződve, hogy visszavonulásuk a hazát végveszélybe ejthetné. S így a kötelességérzet bilincsei által a kormány gályarudjához voltak láncolva mindnyájan. És vonták többnyire iszonyu keserűség között az elviselhetetlen terhet. — Kik voltak ezen férfiak kikre e válságos idők hazánk közsorsát bizák vala? Lássuk közelebbről.

A ministeri tanácsban az elnöki széken egy antik szépségű alak ragadja meg mindennek előtt figyelmünket. A görög szellemek egyik félisteni szobrát vélné benne a szemlélő, ha csupán örökké halvány arcát vizsgálná s nem figyelne szemeinek égő tűzét, az arcvonalakban nyugvó dacot s lelke szenvedélyeinek mélységét, mely egy rendkívüli s élő

emberi lényre mutat. Ezen férfi Batthyány Lajos gróf, az első felelős magyar ministerium elnöke. Született 1806-ban a legregibb és leggazdagabb családok egyikéből, megáldva mindazon adományokkal melyek az emberek szívét megnyerhetik: tömérdek vagyonnal, testi szépséggel, finom neveléssel s lovagias jellemmel, mely minden mozdulatából kisugárzott. Ezen kitűnő tulajdonok és előnyök már korábbi idők óta mintegy természetesen fejévé avaták őt a magyar nemzeti pártnak és ellenzéknek. Mindazon befolyás mint p. o. roppant vagyona s terjedt családi összeköttetése, mind pedig állásánál fogva mint Vas-vármegye örökös főispánja, már fiatalabb éveiben mintegy előre birta zálogát ezen magas államhivatalnak. Gyermekkori nevelését éppen nem mondhatjuk valami gondosnak. Atyja János gróf, ki korán özvegyet s árvákat hagyott maga után, nem adhatta meg neki a kellő életirányt; tékozló anyja pedig, ki inkább gondolt a könnyelműség élményeire, mint sem magzatai célszerű nevelésére, — „majd élél ő“ — mondá a rokonoknak, — s az osztrák hadsereghez küldte a virgonc és szikrázó eszű ifju embert. Beszélik, hogy kis gyermek korában, még mielőtt t. i. a katonasághoz ment volna, rendetlen életű anyjának több éles észrevételt tett. A ki őt, hogy honn ne lenne alkalmatlan, egy bécsi gymnáziumba küldötte, hol hosszú párókás tanárok özönlötték körül, kik őt minden áron tudóssá akarták növelni. De éppen ezen körülmény vala az mely vele a tudományo-

kat borzasztó módon elutáltatá, s arra kényszeríté, hogy a bigotteria és coffos élet kódéből kimenekülve, a hadi pályán keressen szórakozást. A genius azonban, mely őt a tanoda szűk falai közt annyira kerülé, ép ezen pályán kereste föl, hogy kalauza legyen. Ő t. i. mint fiatal katona Velencébe küldetvén, ezen világ-
város műemlékei és szépsége által annyira fölbuzdult, hogy végkép lemondva fiatalabbkori korhelységéről, egészen a komoly tanulmányoknak szentelé magát. Itt pótolta ki mindazt, a mit elröppenő fiatalságában elmulasztott. A helyőrség zárt szikláí adának szárnyakat széttagolt szellemének. Komoly tanulmányoknak szentelte magát, s a nyelvek tanulása, művészet, természettan, minde-
nek fölött az államtudományokkal foglalkozás vala az, melylyel ismeretszomjas lelkét táplálta. Anyjának folytonos tékozlása egy részről, de más részről saját előbbi könnyelmű élete épez időben oly pénzzavarba sodorták, miszerint hazulról már csak gyéren kaphatná havi illetményét s a kegyetlen uzsorások kelepcéjébe jutna, kik az általa aláírt váltókat nagykorúságának idejére keletezték. Az ekkép hirtelen beállott nélkülözés elmélkedő s takarékoskodó bölcsesé tevék a különben szilaj kedélyű ifju mágnást. A takarékos élet számító életmódra tanította meg, de azért anyja még mindig folytatta pazarlásait. Ezt látva arra tökéllé magát, hogy elhagyja a katonai pályát, hol mindössze is csekély tisztségre vergődhetett, nagykoruvá téteti magát s átvevén atyai örökségét, gazdálkodni fog. S ugy is tön; mert gyarapodni s adósságait is kívánta törleszteni, lovagias büszkeséggel út-
sitván vissza azon tanácsot, miszerint a kis-
korúsága alatt tett tetemes adósságokat törvénytelen úton érvényesítse. Visszajövé Magyarországra (1834.) anyjának külön lakást s évi jövedelmet rendelt, s aztán gazdálkodáshoz fogván, nőül vette (1834.) Zichy Antonia grófnőt, Zichy Károly gr. dúsgazdag főurnak kecseljes leányát. E házasság teljesen kisegítette pénzzavarából, mert a ne-
jével kapott hozomány több mint hét millió forintra becsültetett, s minek segítségével saját urodalmait is a legjobb karba hozta. Még nem vala harmino éves, már is minden hazafias vállalatnak élén látjuk e szellemdús or-

szágnagyot; a mióta pedig megnősült a politikai karvezérek közt mint első tényezőt s az ellenzéknek lelkét. Politikai életműködésének példányképeül kezdetben a legnagyobb magyart Széchenyi Istvánt látszott fogadni, s ennek baráti körében unokatestvére Batthyány Kázmér gróffal a haza anyagi jóllétének előmozdítására szövetkezett. Az országban mindinkább fejlődő pártküzdelmek zajában azonban, s különösen 1842 óta már Kossuth oldalánál szemléljük őt, kinek szónoklati hatalmával saját tekintélyét s vagyonának befolyását egyesítvén, legtöbbször arra, miszerint Magyarországon egy tömör s meg-ingathatlan nemzeti ellenzék alakulhatott. Ő szónok nem vala s a magyar nyelvet is csak töredeztve beszélt; de fejedelmi tekintete s egy pár sententiosus mondata, rendszerint megtette hatását, s valami megdöbbenő erőt kölcsönzött beszédének. Ismeretes sőt bejártos volt a császári udvarnál is, hol a „szép magyar mágnások legszebbikének“ nevezték. Mint István főherceg nádornak személyes barátja oly tekintélyt tudott kivívni magának az udvarnál is, hogy a fejedelem már a márciusi mozgalmak előestéjén őt jelölné ki miniszerelnöknek, mit elősegített az is, hogy bár a közélet deszkáin Kossuthal járt karöltve, olygarchicus érzelmei s hódolatot parancsoló magatartásánál fogva a közirányzatok végletei s különösen a conservatívek és radicalok közt alkalmas közvetítőül tünt föl. Az utolsó pozsonyi országgyűlésen ő valóságos Liancourt-ja volt Magyarországnak s az által, hogy az urbéri viszonyok megszüntetését olygarcha létére is előmozdította, nem kisebb szolgálatot tett a honnak mint Mirabeau menydörgő szavaira amaz 1789. év aug. 4-ének éjelen, midőn honszerelme föllobbanásának egyik magasztos percében csaknem minden vagyonát a haza közjává ajánlá.

Hogy ezen kitünő alaknak körrajza physiognomiai tekintetben is teljes legyen, még csak egy pár szót kell mondanunk. Batthyány Lajos közép magasságu ember volt s hajlékony és finom mozdulatu testszerkezeténél fogva feje aránytalanul nagynak látszék. Domboru kopasz nagy homloka felséges tekintet kölcsönzött arcának, melyet sűrű lefüggő bajusza s osaknem az egész mellvértet elbo-

ritó nagy szakál még érdekesebbé tőn. Első tekintetre nagy nézett ki mint valami keleti fejedelem, habár átlátszó fehér arcbőre európai származása mellett nyilván tanuskodék is. Miért is mindezen vonások szemléleténél még ismeretlen nézője is önként jöve azon gondolatra, miszerint e minden szemet megragadó férfialakot nem mindennapi szellem lelkesíti.

Ha a ministeri tanácsban Batthyány Lajos vonzó alakjáról az ő baloldalán merengő halvány arcu, s piperétlen de mégis csinos öltözkű férfiura vetjük szemünket, már az első pillanatnál oly valami delejes hatást érzünk keblünkben, mely mintha egy részről a rokonszenv, más részről a tisztelet hurjait hozná rezgésbe lelkünkben. Ki lehet azon férfi, kinek hallgatag alakja is beszélni tud a lélekkel s hatni képes a szívekre?

Egy igénytelen szegény ügyvéd, az ország felső részének határszéléről, hol Tokaj kedvderítő bűvös nedve és a rusznyák elszomorító inségének könyeseppjei oly gunyos ellentétben ragyognak egymás felé, — egy férfi ki nemes származásu de épen nem vagyonos családnak köréből tűnt föl a magyar értelmiség s közélet láthatárán, hol roppant tudománya s igéző szónoklatának hatalmával egy soha nem feledhető korszakot nyitott a magyar nemzet történetében. Ezen férfi: Kossuth Lajos, a magyar pénzügyminister.

Kossuth Lajos 1804-ben született május havában Monokon, Zemplén vármegyében. Tehát épen azon a vidéken, hol a honfoglaló magyarok első győzelmeiket ünnepelték; mely az üldözött magyar szabadságnak mindenha biztos menedéke volt, s hol a Bocskayak, Rákócziak, Tökölyek s Drugethek sziklavárainak romjai még ma is süttögják ama nagyszerű küzdelmeket, melyeket a magyar faj önfentartási ösztöne három századon keresztül előidézett. Ezen paradicsomi vidéken született Kossuth, hol a Tisza s más, halakban gazdag folyamok, hol a föld az életműves élet legmagasb. fokára fejlődve tűzborával, virányos erdeivel s arany kalászaival az áldás minden forrását megnyitá. Az ő elődei Thuróc vármegyéből származtak e gyönyörű vidékre, s egykoron igen gazdagok valának; de az idők mostoha folyama

alatt annyira elszegényedtek, hogy már atyja, mint gazdasági tiszt vala kénytelen életét főtartani. Neve s elődeinek származási helye után ítélve, sokan őt szláv eredetűnek tartják azon bal föltevés szerint, mintha a névhangzás után valakinek nemzetiségére bizton lehetne következtetni.

Kossuth fiatalkori tanulmányait S. A. Ujhelyben s Eperjesen kezdte meg, hol a szülei háznál nyert alapos nevelés, lángoló magyar érzület, földrajzi s történelmi ismeretei által csakhamar mind tanulótársainak, mind tanárainak figyelmét magára vonta. A deli természetü, hosszú hajfürtü, zengő nyelvü, szabad tekintetü s csinos öltözkű ifjut már ekkor kis Rákóczy-nak kezdték nevezni, lánge-sze után mintegy előre jelczve számára a nagyszerű pályát melyet megfutandó vala. — Nem levén hajlandó az egyházi és orvosi pályára, a jogtudományoknak szentelte magát, hogy majdan a barristerek sorompói közt találhasson életküzdelem után sovárgó szelleme élveket. Ezen ösztöntől hajtva ügyvéddé lön, s ugyancsak Zemplén megyében kezdte meg működését, hol néhány barátainak ügyén kívül különösen Andrássy grófné jogügycit vezette teljhatalmulag. A vidéki élet érdekessége életének ezen szakában reá nézve sem maradt hatás nélkül. A kártyaasztal és szerelem syrenei gyakran kelepcebe ejték, s szorosabb viszonyáról gr. S....nével, még most is sok mindenféle mendemondát terjesztgetnek a pletykaszerető ajkak.

Parlamentális képességének kifejlesztésére a megyei zöld asztal nyújtott neki is első alkalmat, hol elragadó szónoklataival már első föllépésénél általános bámulatot gerjesztett hallgatóiban. Báró Vay az akkori alispán, becsülván rendkívüli tehetségét, személyes barátságával ajándékozta meg a fiatal lelkes ügyvédet s megismertette a magasabb körökkel is. Ennek következése lön, hogy az 1832—36-ki országgyűlésre egy távollevő mágnás saját képviselőjeül Pozsonyba küldötte őt. Itt azonban csak igen parányi szerepre volt kárhoztatva az ő magasra küzdő szelleme, a mi lelkét távolról sem elégité ki. Önerejéből nyitott tehát tettpályát s cselekvési kört magának, mi által az egész ország figyelmét csakhamar önmagafelé fordította.

Az országgyűlés egész folyama alatt t. i. naplót szerkesztett kéziratban, és elkerülve a könyvbírálat tilalmait, minden estve közrebeszélte a napi gyűléseket. Az osztrák rendőrség hiába igyekezett a postán letartóztatni az elküldött lapokat. Mert midőn Kossuth megtudá, hogy fölbontatnak közleményei, a megye huszárai által küldötte meg naplóját olvasóinak. A kijátszott rendőrség nem felejtette el Kossuth ezen melegen pártolt csinjét, s boszút állott rajta. Az országgyűlés után nyanyis új folyóiratot szerkesztett Kossuth, mely közlöny a megyei gyűlések vitáiról szólt. Fölszólíttatván hogy szakassza félbe ezen tudósításokat, Pest megyéhez folyamodott, mely őt fölhatalmazá lapja folytatására. Erre Kossuthot megragadák egy éjjel, s Budán börtönbe vetették, hol mint államfogoly négy évi rabságra ítéltetett. Mintán a honi törvények szerint magyar nemest törvényes kihallgatás és elítélés nélkül elfogatni nem szabadott, a megyék roppant zajt ütöttek ezen zsarnok eselekvényen. Ámde mindez semmit sem használt; mivel Cziráky gróf az akkori főkanellár a megyék morgásaira azt válaszolá, miszerint Kossuth vagyontalan kérenc, s mint ilyen sem lapkiadási jogra, sem a birtokos nemesek kiváltságaira igényt nem formálhat. A börtön sanyaruságait nem sok idő múlva Vesselényi Miklós báró, a híres hazafi osztotta meg vele, ki szabad beszédei miatt szintén börtönbe vettetett. Egészségi tekintetből megengedtetett nekik, hogy nyaranta a budai hegyek közt a „Zugligetben“ lakhassanak. A rendőrség azonban Mayerné nevezetű híres kerítőnét rendelte titkos kémül szomszédjukul, hogy beszélgetéseik s foglalkozásaikról minden nap jelentést tegyen. Erre azonban szükség nem volt; mert Kossuth egész börtönéletét s rabsága minden óráját folytonos tanulmányokban töltötte. Tanulmánya tárgyait leginkább az államtudományok; a történelem, földrajz, államisme s az európai művelt nyelvek képezék, melyekben roppant előhaladást tőn.

Kiszabadulván fogságából 1841-ben az agitatio nagyobb szerű mezejét választá tevékenysége köréül. S a mi eddig sejtelen volt: a szabad irányu „Pesti Hírlap“-ot indította meg.

„Nem mind javítás — mondá program-jában — mi egyes érdekeknek hizeleg; és tartós csak az, a mi igazságon épül, valódi szükségén segített s a nemzet életéből önként fejlett ki. Ismernie kell tehát a nemzetnek előbb önmagát s ismernie saját szükségait; aztán megvitatni célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról. S ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje: áldásdus leend mindenik törvény; mert egy egy socialis meggyőződést mondott ki. A törvény mely ekként született, mindenek előtt jogszerű leend; mert hiu bölcsesség az, melyet a jog tekintete nem vezet; de a jogszerűség határai között követni fogja a józan politika sugallásait és bizonyosan nem felejtendi, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugoszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel“.

1841. január 1-én indult meg Kossuth Pesti Hírlapjának első száma. S e lap csakhamar oly hatalommá emelkedett, melynek követelő hangja s általános elvei elrémiték a kormánypártiakat, s modora oly férfiakban is aggodalmat ébresztett, mint Széchenyi István volt. Egy másik lángeszű férfi, Desseffy Aurél, ki éppen most érkezett vissza útazásából, nem ismert fontosabb föladatot mint egész erővel sorompóba lépni, s a sajtónak általa is veszélyesnek tartott irány ellen hasonló fegyverrel, szinte sajtó útján megküzdeni. Így történt, hogy 1841 közepén a „Világ“ című hírlapot megszerezvén, azt pártja közlönyévé alakítá s férfias bátorsággal polemizált Kossuth ellen, kinek olvasói ez által még inkább szaporodtak.

Említők, hogy egy nagy hazafiban is aggodalmakat ébresztett a „Pesti Hírlap“. Gr. Széchenyi István, kit a nemzet eddig haladásai egyik legmerészebb zászlósának hitt, fölriadt e lap működésén s félretevén minden egyéb tekintet rákiáltott a nemzetre: „vigyázz, őrizkedjél, itten kár és vesz környezi létedet!“ Aggodalmait a „Kelet népe“ című röpiratában mondá el. Följajdulás volt ez a legőszintébb hazafikebel fenekéről; keveset figyelve, mikép e fölriadás kitörései kimélőbbek, az intés szavai kevésbé keserűk is lehettek volna. Kossuth megfelelt e föl-

adásra; kiméletlen bonckés alá vette Széchenyi egész politikai életpályáját egész röpördalmat keltett gyönyörű „Felelet”-e által. Széchenyi erre a „Jelenkor” nevezetű hírlapot választá közlönyeül, s ennek sáncai közt rendszeres publicistikai harcot indított Kossuth ellen. De Kossuth nem csak a Pesti Hírlapban, hanem Pestmegye zöld asztalánál s rendkívüli hatással tudta saját eszméit dialalra emelni a közvéleményben. Ott az írály bíbájos szépségével, emitt szónoklatai csodarejével. S míg Széchenyi tekintélye napról napra hanyatlék: Kossuth népszerűsége a liadaltrophieumok által mindig magasabbra emelkedék. A lázas, a mámoros s bachansnővé változott népkegy, mely ölelésci által kedvencére is rálehelli az ittasságot, minden nap frisebb koszorut fűzött bámuló szónoka halántékira.

Kossuth journalistikai pályája rövid ideig tartott; mivel ellenei kivítették, hogy a „Pesti Hírlap” kiadótulajdonosaival Landerer-Heckenasttal meghasonlásba jöjjön, s a szerkesztéstől visszalépjön. Lelépven a sajtó teréről a socialis térre szállt izgatni, s hatalmas szózatára csakhamar megszületnék a „védegylet”; az „iparegylet”; az „ellenzéki kör” s a „kereskedelmi társaság”, a haza anyagi jólétének előmozdítása végett. Mig ezen különféle társulatok s a megyei gyűlések folytonos munkásságban tarták termékeny szellemét, elkövetkezék az 1847-48-iki országgyűlés. Pestmegye október 18-án tartá követválasztását. Köztiszteletű, s népszerűségében csak nem imádott férfin, Batthyány Lajos, vezette a választócsapatot, Kossuthot éltetvén s kiáltozván követül. Az ujongó tömeg utánkiáltozá. S 2948 szavazattal 1314 ellenében Kossuth követté választaték. Választása után letéve esküjét, a helyett, midőn a szabályok értelmében arra kellett volna esküdnie, hogy hat évig nem vállal hivatalt, ő „soha” menydörögte. — Ugyanez időben Mosonymegyében gr. Széchenyi István választatá megmagát követnek, hogy e politikai gladiatorral megmérkőzzék az országgyűlésen. Kossuth lön ezen országgyűlésnek vezére s az ő bíbájos szónoklata, az ő lankadni nem tudó ereje idézte elő nagy részben mindazon örök emlé-

kü törvényeket, melyek az 1848-dik év tábláira vésvék. Kossuth a pénzügyministeri tárcát vállalta el a ministeriumban, hol ő szintén csakhamar vezéri befolyást küzdött ki magának.

Mint látók, ezen ministeriumot már megszületésénél véghetlen zavarok környezék. Tagjai előtt a teendők chaosza — szét nem oszlatható az akarat „legyen” szavával, — egy beláthatatlan zúr, mely a szervezés munkáit eltorlaszoló.

Demagogok és ál-népapostolok bujtogatásaira a föld népe közt communisticus mozgalmak támadtak.

A felszabadult jobbágy, félreértve az egyenlőség magasztos elvét, előbbi földesúrnak birtokait kezdé foglalgatni.

A reactió ármányai szerteszét dühöngő zsidóüldözéseket szültek.

A délkeleti részeken, a szomszéd testvérhonban az oláhok mozogtak.

Végül, lenn, a Bácskában, rác vendée támadt, e még most is nyílt sebe a vérző hazának.

És a ministerium ezek ellenében nem bízhatott a sorkatonaságban, nem az azelőtt szolgált gyakorlottabb hivatalnokaiban.

Elvitázhatlan érdeme azonban, hogy mig Európa majdnem minden országaiban forradalmak dühöngtek, a fővárosok utcái véres csatatérekké lőnek, s majd győztes barricadok felett, majd ezeknek romjain emelkedtenek és buktak ministeriumok, változtak kormányformák: a hazát ily vésztől meg tudta óvni.

De viszont tagadhatatlan, hogy kiket a nemzet mint lángeszű publicistákat, szónokokat, diplomatakat, írókat az elmélet küzdelmeiben tisztelni tanult: az egy Kossuthotán kivéve, egyik sem mutatott a gyakorlat terén elegendő önállóságot — s következetességet határozottabb rendszabályok kivitelére; egyik sem hirt practicus organizáló tehetséggel.

Ekkor a nép nagy része — csalatkozva legjobbjaiban — a mindenfelől tornyosuló vészek elől egyedüli menekvését egy népképviselet alapján összehívandó országgyűlésben kereste.

Vélte, miként a francia forradalom alatt az assemblée arenája szülte tömegét a lángeszű szószéki gladiatorok s határozott jellemek-

nek, melyekkel leosendesítette a lázongó provinciákat, teremtetett hadseregeket, s győzött benn s győzött künn: úgy itt is frisebb erők fognak felmerülni az agg küzdőknél — képebbek szembe szállni a viharokkal.

De ismét csatlakozott.

Az ily világmegrázkódtatások csak oly téreken nevelnek gazdag gyümölcsöket, melyek eddig parlagon heverték.

Nálunk ellenben — kiben tettvágy volt s tehetség, a magánegyletek, megye- s országgyűlések zöld asztalánál szónokká, publicistává eddig is kifejtheté magát.

A forradalom hullámmázásai alatt pedig az ifjúi erély, lelkesedés és honszeretet egész magasztosságával az enthusiasmusnak a harci pályára vetette magát.

Minő csodákat mivelt ott — látni fogjuk.

Igy lőn, hogy az országgyűlésben egyetlen egy új tehetség sem tűnt föl, s maga a népképviselőlet automatá, szél s habok játékává vált.

Csak, ha az erősebb kormányos keze akaratának sugalma szerint határozta meg irányát: haladt a parancsolt úton.

Kossuth XIV. Lajos „l'etat c'est moi”-jakint bátran elmondhatta: „én vagyok a forradalom, én vagyok a parlament”.

Ha csengő hangja átzúgta a redouttermet, majd mint a vihar felkorbácsolva a szenvedélyeket, majd syrenehangjával meglágyítva a sziveket s azokkal osupán vágya erejénél fogva mint viasz bábuval játszva: a gyűlés mindig egy lépéssel közeledett a tátongó örvény felé.

S az, ki nem hallotta ezeket a szivrázó velőig ható hangokat, ki nem magyar, minden hibájával, erényével s fenséges ábrándos álmaival e szerencsétlen nemzetnek: nem is érthetné meg a szó ez óriási hatalmát.

Kossuth megérté népét; ő tisztán magyar szónok volt. Ebben kulcsa a néprei hatásának.

Az országgyűlés nagy része pedig azon ifjakkól állott, kik már az utolsó pozsonyi gyűlés karzatain feltétlenül hódolni tanultak idoljuknak. Ebben kulcsa a parlamenti hatásának.

Ismerkedjünk meg már most azon rendkívüli férfiúval, kit kora a „legnagyobb ma-

gyarnak” nevezett, kinek ábrándosan ború arcvonásaiban az eumenidák bőszt fájdalomai-val találkozik a szem. Széchenyi Istvánnal is meg kell ismerkednünk, a magyar közmunka ügyi miniszterrel, kinek nevével és szellemével egy negyedszázad van örökre összefűzve Árpád népe történetében. Ha valaki ezen férfiút közelebbről szemléli, már tekintetében annyi érzésmélységet, annyi kedélyt, annyi kétségbecjítő bánatot, annyi ábránd-képet és vallási emelkedettséget fog találni, mint Cornelius Nepos azon híres egyéniségben, kit „fortissimus vir”-nek nevezett.

A forradalom előtt Széchenyi, a forradalom alatt Kossuth kezébe látzott letenni, megörzés végett, e haza sorsát, a gondviselés. Széchenyi, hogy a közszellem fölébredésével, az az 1825-dik év óta vezetője legyen nemzetének, arra fényes származása, tetemes vagyona, lángesze s megmérhetetlen hazaszeretete által egyképen jogositva volt.

Széchenyi István gróf Bécsben született 1791-ben szeptemb. 21-dikén, harmadik s legifjabb fia a tág ismeretű magas műveltségű, minden szép és dicsőért egyaránt lángoló nagy hazafi Széchenyi Ferenc grófnak, a nemzeti muzeum alapítójának s Festetics György gróf a Georgicon alapítója nővérének. Atyja 1809-ben midőn az osztrák birodalom sorsa a legkétségesebb kockára volt téve, az ifjú István grófot is a fölkelő nemes magyar sereghez küldötte Lajos és Pál idősb testvérével együtt. Az insurgenzből István rövid idő múlva rendes katonává lőn és 1815-ig a Napoleon elleni háborúk majd minden nevezetes világcsatáiban résztvett. -- A lipcei három napok alatt igen kitünteté magát s Blücherhez megbízásokkal küldetvén lényegesen befolyt az ütközet sorsára az által, hogy másokkal együtt a nagyhirű porosz tábornokot rávette, miszerint intézkedései által a közelgő Bernadotte megérkezését és a csatábani részvétét lehetőségessé tegye. Ez időben egy egész tündérvilág nyílt a fiatal Széchenyi mint huszár kapitány jövőjére nézve, ki, már is több több érdemjelek megtiszteltje lőn; hanem a mit himesreményeinek s fellengző vágyainak délibábja oly pazar fényben ragyogtatott: a bé-

esi congresszus befejeztével párává oszlott szét. Katonai pályáján szerzett érdemeiért jutalom fejében az orosz sz. Wladimir, a porosz király érdem, a szárd király Móric- és Lázár, s a sicíliai király érdemrendjeleit nyerte. De mindez, az ő magasra törő szomjas lelkét távolról sem elégíthetné ki. S ép az okból, midőn a lankadt Európára a kimerültség ólomsulya szállott, s a Bellerophon Napoleon Bonapartéval az erély és dicsőség eszményképével emberiségünk ocelekvési ösztönét a Sz. Ilona sziklához láncolta, Széchenyi főnröpkedő szabad szellemének tápot keresendő, 1819-ben vasszorgalommal szentelte magát a komoly tudományoknak, s a haza üdvére irányzott férfias tapasztalatok szerzésének. A családásokkal terhelt s reményből kifosztott élet rövid recollectiója után utasításokra adta magát. S bejárván Németországnak minden részét, Spanyol, Olasz, Francia, Török és Görögországot barangolta be, hol mint „Világ” című munkájában ír: Phile hisadékaiközta legérdekesebbetálmoldta, s szűknek és kicsinynek találta saját hazáját. A rothadás szaga ébresztette föl s összezsugorodott mellébe temeté szívének kívánságait (74 l.). Egy nemzethez, saját elavult magyar nemzetéhez tartozni s abban nagynak lenni, volt lelkének legfőbb ideálja, s hogy mint ilyen kellőleg kiképezhesse magát, a polgárisodás központjain, még ezentul is sokszor és hosszasan tartózkodott. Angliában összesen legalább tizenhatszor volt, s ezen gyakori megfordulása a világkereskedelem, a világipar, a politikai szabadság és a gyakorlati ész classikus földén, majdnem három negyed részben katonai pályájának második korszakára, a bécsi királygyűlés utáni időre esik. Élete legmélyebb föladataul azonban, s különösen a magyar nemzet sorsávali foglalkozást s a kémlleteket az iránt: hogy van-e még fajunk föltámadása körül remény s lehetség, 1820-dik év végén tűzte ki magának. A következő években nevezetesen 1821-1822-ben Wesselényi Miklós báró barátjával kalandozta be ismét a nagy világot, figyelmét különösen a külföld özműveltségi fejleményeire feszítve, ellentétben tüzeléktű utazó társa lelkületével, ki ekkor is inkább a magyar nemzet szabadságának kivívásáról, sem-

mint beléletének azerve fejlődéséről álmodozott. Azonban Széchenyi fagyosnak látszó keble is aestna-tűzet takart, mely érepte hogy a szívnek az éastól kell ugyan vezetettnie, de hogy a magyarnak sem kisebb föladat van kitűzve e században: mint képviselni Európában az ázsiai érdességbe burkolt, eddigelé sehöl ki nem fejlett, sehöl érettségre nem virult népelem sajátosságait a magyar törzsfajnak, mely jóllehet maga előtt egy mindent ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyóink legkiképzettebb részeit, még is annyi különöst, jó, és nemer erőt foglal magában, mint az emberi nemnek bármelyik lelkes és erős családja. Hivatása tehát a magyarnak a világot egy termékeny szellemű új nemzettel gazdagítani meg, mert, ugymond: „a magyar még nem volt de lesz”.

Széchenyi, saját vallomása szerint, már 1825-ben hivatva érzé magát nemzetünk egykori fényének alapjait megvetni. S e magasztas hivatásérzetnek, már azon évben nagyszertű nyilatkozványával lépett föl. Leghűbb jellemzője Kemény Zsigmond következőleg írja le e tényt: „Ismeretes előttünk és sokáig fog a maradék emlékezetében élni az 1825-diki országgyűlés története; azon küzdelmes és megnagyatató napoké, melyekben a törvényhozók érellye s a király őszinte nyilatkozata az alkotmány sértő régibb politika ellen, visszaadta a kedélyek esendét s megmenté a közjogi formák lényegesebb részeit és a parlamenti életben új korzakot nyitott.

„Nem az akkor napi randeni lévő kérdések vizsgálata, de egy épen érdekes jelenet kedveért, mely a hazafi figyelmét magára vonta s hosszasan foglalatoskodtatá, venetamulvasóimat a tanácskozó terembe.

„November 3-dika volt, midőn a kerületi ülésben a szónokok panaszolkodtak, hogy noha a magyar nyelv diplomatikai téren biztosítékot nyert, még is az életben majd semmi gyarapodásnak sem örvend. Mi lehet e szomorú tény oka? Ily kérdésnek a tárgy természeténél fogva csak hamar elő kellett kerülni. Okoskodás okoskodásra következett, s a tanácskozás fonala mánapra is átszötte magát, s nélkül, hogy egyéb eredményre ve-

zetne mint óhajtsókra egy tudós társaság létesülése iránt, mely a magyar nyelv művelését tűzné ki főadatául. De hol van erre a remény? Ez vonatott elő a különféle szónoklatokban s gördítették megoldatlanul kénről kénre. Az idő telt.

Végre Nagy Pálra kerülén a sor, némi előzmények után így sóhajtott föl: „A rég szóban levő akademiát állitaná bár elő tehát az ország nagyainak nemes áldozatja; mert ideis, mint az egyszeri hadvezér szerint a háborúhoz, három fődolog kell: pénz, pénz és csak pénz!”

Ekkor előlép gróf Széchenyi István, kapitány a Hessen-Homburg huszár ezredben: „Nekem --- monda --- itt szavam nincs. Az országnagya nem vagyok, de birtokos vagyok és ha föláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosaink magyar növeltetését: jószágomnak egy évi jövedelmét föláldozom.”

A teremben a lelkesedés határt nem ismert. A gróf jövedelme saját bevallása szerint batvanezer pengő forint volt (annyi mint most 300,000) s nemes példája többeket vonván követésre, egy óranegyed alatt az akademia már meg lón alakitva.

— De miként fog méltóságod egy évig megélni? kérdezé valaki.

— Barátom eltartanak, válaszolta Széchenyi.

A közelismerés mely ezen hazafias cselekvényét követé, újabb ösztönül szolgált Széchenynek a tettpályára, melyre azonnal föl is lépett. Az „egyesülés“ magasztos jelvét tűzte zászlójára s cselekvőségét kettős irányban inditá meg. Egyik törekvése volt a socialis téren a nemzetanyagi érdekeit előmozdítani, a másik: irodalmi téren a nemzet haladási mozgalmának helyes irányt adni.

Rendkívüli volt azon hatás és eredmény melyet az ő cselekvősége mindkét irányban előidézett. Az ő ösztönzésére már 1826-ban „Ióte nyész tő társula“ alakult Pozsonyban, mely később Pestre tétetett át; ugyanitt ő vetette meg alapját az első nemzeti casinónak mely ma is virágzik s mely mintegy kündulási pontjául szolgál a haza anyagi s szellemi vállalatainak. A budapesti

lánchíd cyclopsszerű művét is ő hozta létre; az ő fáradhatatlan szelleme kapcsolta össze a haragos Dunától két részre szakadt országot. E célból ugyanis 1831-ben gróf Andrássy Györggyel ismételve beutazta Angolországot hogy adatokat szerezzen ama nagyszerű mű létesítéséhez. Visszatérvén Angolhonból, 1834-ben az év nagyrészét a Duna torolatánál a vaskapunál töltötte, azon munkálkodván, hogy Magyarországot a Fekete tenger és Duna összeköttetése által a világkereskedelem, emporiumává emelje. A dunai gőzhajózási társulat⁴lett ezen törekvése eredménye. Legnagyobb munkássága közepette melyet a haza közlekedési eszközeinek érdekében az országos vasúthálózatnak s mindek fölött a Tisza szabályozásának kivitelére, mint kiküldött kir. biztoz fordított s a már nem gátolható zajlásnak indult közszellemet politikai iratokkal igyekvék kellő irányba terelni. Mint íróról megjegyezhetjük hogy ő alapította a magyar publicistikát is 1828-tól oly nagy beoszt s annyi művekkel lépett föl évről évre hogy munkáinak száma egész irodalmat képez. Legnevezetesebb munkái a „Hitel“, „Világ“, „Kelet népe“ című könyvek melyek mig neki megmérhetlen népszerűséget s tiszteletet hoztak más részről a politikai eszmék tisztázására végzetlen jótekonysággal hatottak.

Széchenyivel e téren századunkban egy magyar publicista sem mérkőzhetett. Egyátsiető sengerként tűnt ő föl és le, melynek mélységes nyomai századok múlva is láthatók leendének a magyar közsélet történetében.

Kossuth emelkedésével azonban az ő osillagzata mindinkább halványulni kezdett. A kor feledni szerette régi prófétáját midőn az új apostol egész glóriával fölündökölt. Széchenyi erős tollharcos folytatott Kossuth „Pesti Hírlap“-ja ellen. Felforgatási, forradalmi célokról vádolá a híres magyar journalistát. Pedig ő maga is forradalmatakart, csak hogy más uton, s az anyagi fölerősödés úján s szellemi megifjudás által. Nagyszerű és szép tusa volt ez! Mintha két félisten viaskodott volna az olympus birtokaért. S miután Széchenyi a tollharokban kifáradt, min

mosonmegyei követ az 1847-8-ki országgyűlésen lépett föl a tűzajku izgató ellen. Mind késő! Széchenyi már csak mint Aron mutatkozott az ígért föld felé Moises után, s Kossuthot követte a tömeg. Emennek minden szava, minden betűje egyegy babérlevelet fonnyasztott le naponként Széchenyi halántékiról, s hogy az első felelős magyar ministerium tagjává választaték, azt régi érdemeinek; nem pedig ez időttei népszerűségének köszönheté. Mostlát-noki lélekkel kezdé szólni Magyarhon sorsáról, s hűen megjövendölt minden történéndőt, de szavainak, miként Kasszandrának, nem akart hinni senki.

Széchenyinek külseje szintén a legeredetibb volt a maga nemében. Arcvonásain az ellentétek legmegtepőbb kifejezéseit találta a lélekbuvár. Rendkívül magas széles átmérőjű homlokán a higgadt mélyen gondolkodó ész kinyomata honolt, míg sötét kék nagy szemeiből, sűrű fenyegető nagy szemöldei alól, villámszerű lélektűz s a legmélyebb érzelem szenvedélye sugárzott ki. Közép s zömök termetű férfiú volt hajlékony tagokkal s igen szép kezekkel. Göndör haja, körszakála s tömött fekete nagy bajusza, meglepővé, érdekes külsőt kölcsönöztek kiválóan magyar jellegű arcának. Viselete pangyola, de mindig nagyuriasan tiszta volt. Szónoklata áradózó, képes kifejezésekkel, adomákkal s csipős gúnyorral teljes, s melynek nyilaitól még Kossuth is remegett. Hangja eléggé erős és terjedelmes; de a magasasabb hangfutamokban éltelen, szongó volt. Háztartása bölcs takarékoság mellett, valódi példányképe a magyar nábob-életmódnak.

Széchenyi volt a magyar ministeriumban a legparlamentarisabb férfiú, s egyetlen, ki alkotó, szervező tehetséggel bírt. Politikájának lényegét a Baco-féle inductio s a Bentham-féle utilitas képezte, kinél azonban a hazát és saját fáját senki nem szerette erősebb és tisztább tüzszel. Mint alkotó tehetségről megjegyeztük, hogy minden, mi e nemzet közel multjából a legujabb forradalom zivatarait is túlélve fönmaradt, mint a vendomszlop Napoleonra, Széchenyire emlékeztet. Minden, mi szabadságharcunk hajótöréséből még megmenthető, csak az ő lángeseo világánál ismerhető föl. Mindennek mellett ő a

leginpossibilisebb egyéniség vala az egész ministeriumban s különösen Kossuthal szemközt úgy állott, mint az északi földszark a déllivel. Midőn a forradalmi árt mindinkább emelkedni láttá s érzé, hogy Kossuth mindenható népszerűségével nem dacolhat: — honszerető szíve megrepedt — megőrült.

Széchenyi 1836-dik év február 4-én lépett házasságra a ritka szépségű és műveltségű Seilern Crescencia grófnővel Vásonkői gr. Zichy Károly özvegyével, kitől két fia született Béla és Ödön, már is nagy reményű örökösei az imádott nevű atya dicsőségének.

Midőn Széchenyi Istvánt a magyar miniszteri testületben mint a gyakorlati élet, átgondolt politika s a kivitel példányképeként tüntetjük föl: ennek ellentétével Szemeré Bertalant a belügyek miniszterét egy lényegesen elméleti, általában doctrinair, de mindemellett gyökeres reformokért rajongó s a szervező tehetségnek sok rutinjával bíró, tudományosan művelt egyéniség alakjában kell bemutatnunk. Azt akarjuk mondani: hogy Széchenyi minden ismeretét s bölcsességét a gyakorlati életből s közvetlen tapasztalatokból szerezte; Szemeré ellenben tudományos könyvekből s a világirodalom kitünőbb termékeiből. Tiszta elegáns külseje gondos sőt a pedanságig kimért viselete s alkalmazkodása miatt nem minden ok nélkül nevezték őt Borsodmegye felfodrozott Adonisának; mert ő inkább nézett ki egy europai salonembernek, mint a barátságos pongyolaságáról ismert keleti faj államférfiának. Bár mint egykori szolgabíró s alispán a megye életben is birt járatossággal, elméletei s nagy műgonddal készített utazásai, könyvei s egyéb iratai, egy rendszeres műveltségű s elveszett lapszerkesztőt és publicistát sejdítettek benne.

Még ministeri körrendeleteiben is inkább professor s publicista volt, mint országkormányzó. Egy kissé több költői adomány, több hajlékonyság s több nyíltsággal közlekedéseiben ő könnyen vihetett volna oly szerepet Magyarhonban mint Lamartine Franciaországban, mint ezt későbbi beszédei s iratai mutatják. A pártok közt 1838 előtt nagyon határozatlan s kétértelmű állást foglalt

el, a miért is sok oldalról nem ok nélkül gyanúsították. Gyakran szembeszállt Kossuthal is; de ennek lángesze és merészsége csakhamar saját diadalmekekeréhez láncolá a nagy olvasottságú tudóst. A pozsonyi országgyűléseken azonban senki sem tartaték oly parlamentarizmus műveltségű egyénnek mint Szemere, ki a formák mellett rendszerint dús tartalommal lépett a szószékre. A mint a szabadságharc határozottabb irányt vőn, ő is határozottabb jellemet nyert s mint republicanus lépett föl a constitutionalismus és monarchia férfai között. Gazdag házassága által nyert függetlensége még több erőt kölcsönözött ehhez neki. Rendkívüli tevékenységének elismerésül melyet mint kormánybiztos tanusított a forradalomban az 1849. ápril 14-diki függetlenségi nyilatkozat alkalmával a második magyar minisztérium elnökségével biztatott meg, a midőn már miniszterelnöki programjában is előrejelezte a magyar köztársaság szükségességét.

Szemerében a szószék is sajátos eredeti alakot tüntetett föl. Ő középtermű férfi volt. Nem azon tekintet melytől Caesar félt, de eszméktől átsugárzó. Éles inkább mint ragyogó szemek, mosolyra kész ajkak s mindezekhez átlátszó tiszta arc. Rendkívül derült kinézés ha gazdag fekete hajfürtjei nem árnyasák vala szoborszerűen domboru homlokát s ha bajusza kissé nem leplezi az eleven ajkak mosolyát s az előlborotvált állat dús növesű szakállának barna szála körül nem veszik. A szenvedélyek változásait a komolyság és derűtség tünteték elő arcán. A lélek derengése és borongása inkább mint azon indulatok visszatükrözése melyek szívből fakadnak. Ilyen volt szónoklata is, mely forma szépség tekintetében fölülmulta mindenkiét.

Hallgatóinak úgy tetszett, mintha egy gazdag képcsarnok remekei vonultak volna el szemei előtt. Sőt alkalmi s utcai beszédei is mindannyiszor művésziek voltak, melyeket Kölcsei zengzetes nyelve s Tacitus rövidsége jellemzett mindenkor. Az esküdtszéki eljárás, követjelentési iratok, s a halálbüntetés elmélete s a törvényfogalmazás terén kortársai közül senki nem mérközhett vele. Mint író különösen kitűnt a t a z á s i

s a h a l á l b ü n t e t é s r ő l i r t m u n k á j a által, mely az akademiától jutalmat nyert.

Nem kevésbé különböző egyéniség vala a most esotelt személyiségnél Deák Ferenc, az igazságügyi miniszter. Mindkettő igen sok talentummal, roppant tudománnyal bírt kétségtelenül; hanem, míg az első európai műveltsége s mozgékony jelleménél fogva bizonyos esprit remuant-nak mondhatjuk, a másodikat méltán nevezhetjük a magyar wighek példányképének, a kilángelméje pallosát egyforma bátorsággal forgatta a radicalismus ellen, épugy mint az absolutismus ellen. Deák Ferenc már az 1832-ik országgyűlés óta nagy politikai existenciával bírt; maga a híres Kölcsey vezért látott ezen akoron komoly s nagy tudományú fiatal emberben, kiről bátyja Deák Antal azt mondá, hogy 25 éves korában több esze van, mint az egész országgyűlésnek. Ezen atyafiságos auresis nem messzeállt a valótól; Deák Ferenc már első föllépésénél kitüntette magát, mint gondolkodó, elfogulatlan, igazmondó s határozott jellemű hazafi. Csakhamar mint zalamegye több országgyűlésen követe, s a közvéleményben mint fajunk első államférfia, parlamenti embere s Aristidje tűnt föl. Végellen igazságszeretete, a dolgokról bámulatosan tiszta s rendezett logikai fölfogása: szeplőtlen jelleme, lelki függetlensége s anyagi biztonsága, a magyar nemzet oraculumává, a nemzet bölcsévé tevék őt, annál inkább, mivel a politikai pályán nem tévedt soha, s bölcs mértéklete époly nagy volt, mint lángesze. Az ország politikai s társadalmi kérdéseinek megoldásában már 1832. óta előharcos volt, s mint ilyen állandó vezére a magyar ellenzéknek is.

Deáknak jellemét három szóba lehet foglalni: tiszta logika; igazságszeretet s már anyagi állásánál fogva is független, önálló lélek. Legjobb ajánló levelek a hálással tisztelt örök hazafiai névre. Ő megtestesült példányképe volt a magyar táblabírónak s a magyar sérelmi politikának. De nagyon csalódnék mind az, a ki hinné, hogy neki európai látköre volt. Mint prototyp magyar táblabíró, bírt minden kellékkel, a mivel egy magyar táblabírónak birnia kellett; de ép ez okból, mint az indiai bölcs, ki szemelt sze-

írtett köldökéről soha elnem vonja, a magasabb európai közkérdések színvonalára föl-emelkedni nem bírt, s nem akart. Mint törvényhozó, az igazságügyi mezőn senki sem bírt annyi készséggel mint ő. Ő írta volna a legjobb legalapost, s viszonyainkhoz képest a legmegfelelőbb codexet, ki minden eszmét megmért, bölcsesége mérlegén; minden szót megfontolt, mielőtt az életbe kitaszította volna. Ez okból méltán nevezteték ő „a nemzet bölcsének”. A ministeri tanácsban Batthyány Lajossal, Klauzál Gáborral s Mészáros Lázárral tartva, mindenkor a kiegyenlítésre vezető rendszabályokat pártolta. A forradalom hulláma között pedig, már kezdetben elvonulva, bölcsességébe burkolá magát, elnémult, s csak szorosabb baráti körökben hallatá intő szózatát, s mutatá föl vérző fájdalma sebeit. Mint politikai jellem a frankfurti parlament elnöke Gagern Henrikkel hasonlítható össze; mert mindkettőben volt jellem, hazafiság, tudomány, józan értelem s becsületesség; de forradalmi szellem egyikben sem.

Deák mint szónok, ép oly eredeti egyszerű s piperétlen volt a rostrumon, mint személyisége a közéletben. Egyszerű természetes előadás, megdönthetetlen logikával; viseletében szintén egyszerűség, kedély, humor; vidám kedv, melyet az ő tömört arca, domboru szép hasa s fesztelen viselete, jószágos vonásai egy család apa megragadó (ám-bár ő nőtelen volt) vonásaiban tükrözének elő. —

Sokkal jelentéktelenebb személyek voltak s parányibb szerepet vittek a közélet deszkáin, azok, kik a most rajzoltak utánkövetkeznek: herceg Eszterházy Pál, nem a külügyek minisztere, mint némely idioták hiszik, hanem az 1847-48-diki törvények III. cikk 18-dik §-sa szerint, Magyarhon s az örökös tartományokkal viszonyok képviselője s közbenjárójává hivatott egyéniség, a felség személye körül; báró Eötvös József

vallási s közoktatási, Klauzál Gábor földművelési s kereskedelmi, végre: Mészáros Lázár hadügyminiszter.

Az első csak azon okból vonatott be a miniszteriumba, mivel persona grata volt az udvarnál, s kedélyes jelleménél fogva hajtható férfiú. B. Eötvös József, a szelleműs regényíró, kinek „Carthausi” a „Falujegyzője” Magyarország 1514-ben című művei most is közkezen forognak, europailag elismert műveltsége s humanus érzelmeinél fogva szükségeltetett ezen miniszteriumban. Ezen férfiú mindenkor a dolgok kiegyenlítését pártolta a birodalmi kormányval szemközt, s az olaszügy tárgyalásakor, mint tudva van, más magyarázatot adott a sanctio pragmatikának, mint a forradalmi párt. S midőn a dolgok fölforgató szint kezdettek öltetni; Eötvös mindinkább visszavonult, sőt kétségbeesett a magyar ügy diadaláról. A jelen sorok írója szept. elején mint a győri akademiánál megüritült jogtudományi tanszék egyik adspiransa kopogtatott be nála, s ő rémülten azt mondá: „Jellacsics ad portas”, hol az urnak esze? Szept. 28-dika vagy is Lamberg meggyilkolása után előbb Bécsbe, s onnan egész családjával Münchenbe menekült. Klauzál és Mészároset, az igazat megvallva, csak jó híre neve vitte be a miniszteriumba. Amaz a földművelés és kereskedelem miniszterévé csak azért választák mivel határozott ellenzéki tag volt, s egyik közel rokona Klauzál Imre csakugyan jeles gazda vala; ez (Mészáros Lázár) egy tudományosan művelt, nemzetét buzgón szerető férfiú, kit bár alig ismertek Magyarországon, Erdélyi János ismert írónk ajánlatára a nemzeti körben, kivel olaszthoni utazásakor ismerkedett meg, osztrák ezredesből hadügyminiszterré tett a közvélemény. Véghetetlen becsületes, tudományos s jámbor férfiú volt; de szerenosétlen katona.

